

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI

AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTETİ

TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

**DEMOKRATİK SİSTEMDE SİYASAL PARTİLERİN YERİ VE
ÖNEMİ, AZERBAYCAN ÖRNEĞİNDE**

Şahlar MİRZƏYEV

BAKÜ-2017

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ
DEMOKRATİK SİSTEMDE SİYASAL PARTİLERİN YERİ VE
ÖNEMİ, AZERBAYCAN ÖRNEĞİNDE

Hazırlayan
Şahlar MİRZƏYEV

Tez Danışmanı
Aqil MEMMEDOV

1317.02012

BAKÜ-2017

ÖZET

Demokratikleşmenin dünyanın büyük bir kısmını etkisi altına aldığı günümüzde, çağdaş demokrasinin zorunlu unsuru olan siyasi partiler en önemli örgütler haline gelmişlerdir.

Siyasi partiler bir ülkede siyasi iradenin oluşumuna ve gelişimine yön veren başlıca unsurlardır. İşte bu nedenle demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak ifade edilen siyasi partiler, günümüzde siyasal katılım, karar alma sürecini etkileme ve siyasi iktidarı kullanmada vazgeçilmez bir rol ve ağırlığa sahip olmuşlardır.

Demokratikleşmenin en önemli unsuru olan siyasal partiler halkın temsilcileri yoluyla iktidara etki etmesini “halkın kendisini yönetmesi”ni sağlamaktadır.

Bu bakımdan ülkemiz anayasal olarak demokratik bir yönetişime sahip olarak siyasal partilerin etkisini deyerlendirdiğimizden genel olarak o kadarda demokrasi rejimlere uygun bir izlenim görülmemektedir. Son dönemlerde bazı siyasal partilerin, muhalif medyanın, kuruluşların kapatılması, onlar üzerindeki baskılar bu izlenimi sağlamaktadır. İktidar sahibi YAP dışında hiç bir diğer partilerin gözle görülecek hiç bir etkisi nerdeyse yok. Bunu son seçimler ve seçim dönemleri acıkca gözler önüne serdi.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I:

DEMOKRASİ KAVRAMI, TANIMI, TARİHİ VE TEMEL İLKELERİ

1.1. Demokrasi Kavramı.....	2
1.2. Demokrasi Tanımı.....	5
1.3. Demokrasi Tarihi.....	6
1.4. Temel İlkeleri.....	11

BÖLÜM II:

SİYASİ PARTİ TANIMI VE KAVRAMI, TARİHİ, İŞLEVİ VE TÜRLERİ

2.1. Siyasi Parti Tanımı ve Kavramı.....	17
2.2. Siyasi Parti Tarihi.....	20
2.3. Siyasi Partilerin İşlevleri.....	23
2.3.1. Menfaatlerin Birleştirilmesi.....	24
2.3.2. Siyasi Devşirme.....	25
2.3.3. Siyasi Sosyalleşme.....	26
2.3.4. Siyasi İktidarı Kullanma ve Denetleme.....	26

2.3.5. İletişim ve Etkileşim Sağlama.....	27
2.4. Siyasi Partilerin Türleri.....	28
2.4.1. Yapılarına Göre Siyasi Partiler.....	28
2.4.2. İşlevlerine Göre Siyasi Partiler.....	34
2.4.3. Disiplinli Olup Olmamalarına Göre Siyasi Partiler.....	36
2.5. Demokratikleşmede Siyasal Partileri Önemi ve Yeri.....	39
2.6. Siyasi Partilerin Kararalma Sürecinde Rolü.....	42
2.7.Siyasi Partilerin Yasama Sürecinde Rolü.....	44

BÖLÜM III

AZERBAYCAN’DA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE SİYASİ PARTİLERİN ÖNEMİ VE ROLÜ

3.1. Azerbaycanda Siyasi Partilerin Tarihi.....	46
3.1.1. Himmet Partisi.....	47
3.1.2. Difai Partisi.....	48
3.1.3. Rusya Müslümanları İttifakı Partisi.....	50
3.1.4. Müsavat Partisi.....	51
3.2. SSCB Dönemi Azerbaycanda Siyasi Partiler ve Demokrasi.....	52
3.3. SSCB Sonrası Azerbaycanda Siyasi Partiler ve Demokrasi.....	55
3.3.1. Elçibey Dönemi.....	59
3.3.2. Haydar Aliyev Dönemi.....	61
3.3.3. İlham Aliyev Dönemi.....	68
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	73

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliğ
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT:	Avropa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilat
AHC:	Azerbaycan Halk Cephesi
AHCP:	Azerbaycan Halk Cephesi Partisi
AKP:	Azerbaycan Komünist Partisi
AMİP:	Azerbaycan Milli İstiklal Partisi
AMP:	Azerbaycan Musavat Partisi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
RSDİP:	Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi
AVP:	Ana Vatan Partisi
M.Ö:	Milattan Önce
M.S:	Milattan Sonra
md:	Madde
s:	Sayfa
ss:	Sayfalar
yy:	yüzyıl
a.g.e:	Adı Geçen Eser
a.g.m:	Adı Geçen Makale
vb:	Ve başkaları

GİRİŞ

Siyasi partiler demokrasiyi yaşatan ve kalıcı kılan kuruluşlardır. Siyasi partiler ister iktidarda ister muhalefette olsunlar her zaman siyasi iktidarı ele geçirerek parti programlarını uygulamayı amaç edinmektedirler.

Günümüzün gittikçe kalabalıklaşan dünyasında doğrudan demokrasinin uygulanmasının, düzenlenecek konuların fazla olması, nüfus faktörü gibi nedenlerle fiilen mümkün olmaması sonucu, temsili demokrasinin zorunlu bir biçimde ortaya çıkmasıyla birlikte siyasi partiler, demokratik rejimlerde önemli bir konuma sahip olmuşlardır.

Bu çalışmada ilk bölümde Demokrasi kavramı, tanımı, tarihi ve temel ilkeleri incelenecektir.

İkinci bölümde Siyasi Parti kavramı, tanımı, tarihi, işlevi ve türleri incelemeye tabii tutulacak.

Son olarak ise üçüncü bölümde demokrasi ve siyasal parti ilişkileri, Azerbaycan'da siyasal partilerin tarihi ve demokratikleşme sürecine etkileri incelenecektir.

BÖLÜM I:

DEMOKRASİ KAVRAMI, TANIMI, TARİHİ VE TEMEL İLKELERİ

1.1. Demokrasi Kavramı

Antik çağlardan günümüze kadar “demokrasi” kavramı insan yaşamında hep merkezi bir konum elde etmiştir. Tüm kavramların başına gelen zaman içindeki anlam değiştirme özelliği nedeniyle, “demokrasi” kavramı da “her toplumsal mekanın kendi göreceli farklılıklarına (tekliğine) bağlı olarak, her toplumsal ortam değişikliğinde kendini yeniden inşa eden” bir niteliğe sahip olmuştur. Kısaca demokrasi, yüzyıllar boyunca insanlığın hep ideali olmuş, ancak günümüze değin bazılarına göre bir “fantasma” (hayal) olmanın ötesine geçememiştir. Demokrasiningerçek anlamı, insanlık tarihi boyunca anlam erozyonuna ve yorum enflasyonuna uğratılmıştır.¹

Demokrasinin düşünsel ve kavramsal anlamına öncelikle bakarsak; örneğin Aristoteles, demokrasiyi birikmiş bir zenginliğe sahip olmayan varlıksızların yönetime sahip olması şeklinde açıkladığı görülmektedir. Kavramsal boyutta demos ve kratos kelimelerinin anlamına baktığımızda ise, demos kavramı kentte yaşayan yığınlar, kalabalıklar ve bunun yanında, yoksulları da kapsadığı ve sıradan insanlar, alt tabaka ve din adamlarına karşılık geldiği görülmektedir. Kratos ise, güç ve egemenlik olarak açıklandığı görülmektedir. Demos’un M.Ö. 5 yy’da ekklesia’da toplanan Atinalı topluluklar

¹Mehmet Güneş, “Bir Siyasal Rejim Ve Demokrasi Uygulaması Olarak: Vesayetçi Demokrasi” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara 2011, s. 9.

anlamında kullanıldığı vurgulanmaktadır. Ancak, yığın ve çoğunluk anlamlarının yanı sıra halk kavramının farklı anlamlarla da karşımıza çıktığını Sartori vurgulamaktadır. Halk, kimi zaman herkes anlamına gelmektedir, kimi zaman aşağı sınıf anlamını taşır bunun dışında halkın, bölünmez bir varlık organik bir bütün olarak açıklandığı da görülmektedir.²

Demokrasi sözlük anlamı itibariyle halkın kendi kendini yönetme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Latince bir deyim olan demokrasi halk anlamına gelen “demos” ile “egemenlik-iktidar” anlamına gelen kratos sözcüklerinden oluşmaktadır.³

Demokrasi en genel tanımıyla halkın halk tarafından yönetilmesi, egemenliğin millete veya halka ait olmasıdır. Diğer bir tanım olarak da Abraham Lincoln’ün 1864 yılında verdiği bir söylevde “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi”ni örnek gösterebiliriz. Dahl’a göre ise demokrasi, “Kolektif ve bağlayıcı kararlar almanın benzersiz bir yöntemi”dir.⁴

Atatürk ise demokrasiye ilişkin olarak “Demokrasi prensibi, hakimiyete istismak eden vasıta ne olursa olsun esas olarak milletin hakimiyete sahip olmasını ve sahip kalmasını icap ettirir”, “Demokrasi esasına müstenit hükümetlerde, hakimiyet halka, halkın ekseriyetine

²Aslıhan Akkoç, “Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü Ve Toplumsal Arka Planı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, 2014, ss.32-33.

³Hasan Tunç, “Demokrasi Türleri Ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, 2008, s.1115

⁴Elif Korkmaz, “Demokrasi Kavramı ve Modern Demokrasi Kavramlarından Biri Olarak Müzakereci Demokrasi”, ss. 365-366.

<http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerV/609.pdf> Erişim tarihi: (09.03.2017)

aittir. Demokrasi prensibi, hakimiyetin millete ait olduğunu, başka yerde olamayacağını iltizam eder. Bu suretle, demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, hakimiyetin menşesine ve meşruiyetine temas etmektedir” demiştir.⁵

Sözlük anlamlarının haricinde yukarıda da bahsettiğimiz üzere farklı tanımlamalara da başvurabiliriz. Diğer taraftan Demokrasi denince akla ilk olarak, eski Atina sitelerinde uygulanan doğrudan demokrasi örnekleri gelmektedir. Bu uygulama biçiminde, halk bir meydana toplanmakta ve önemli konulardaki kararlarını yöneticilere doğrudan bildirmektedir. Atina’da uygulanan bu yöntem antik çağda bilinen ilk demokrasi örneği olmakla birlikte, bu yönetim tarzında, yalnız vatandaşlar demokratik hak ve özgürlüklerden yararlandırılmakta, kölelerin ise hiçbir hak ve özgürlüğü bulunmamaktadır. Toplantılara sadece belli bir yaştan üzerindeki erkek vatandaşlar katılabilmekte, alınan kararlar bir grup tarafından uygulanmaktadır. Atina demokrasisinde her ne kadar eşitlik, oy hakkı, söz hakkı gibi kurallar bulunmasa da, burada uygulanan demokrasi “tek kişinin yönetimde mutlak ve sınırsız söz sahibi olması” özelliğini taşımamaktadır.

Kavramsal izahatını yukarıda farklı yönleriyle yaptığımız demokrasi kavramının tarihsel gelişim süreci içinde birçok türü ortaya çıkmıştır. Bir kısmını örnek verecek olursak; Doğrudan- Yarıdoğrudan - Temsili Demokrasi, Çoğunlukçu - Çoğulcu Demokrasi, Agonistik Demokrasi, Diyolojik Demokrasi, Feminist Demokrasi, Liberal Demokrasi, Delegasyoncu Demokrasi, Westminster Modeli Demokrasi,

⁵Hasan Tunç, a.g.m. s. 1115

Marksist Demokrasi, Kozmopolit Demokrasi, Müzakereci Demokrasi, Militan Demokrasi Katılımcı Demokrasi gibi.⁶

1.2. Demokrasi Tanımı

Demokrasiyi tanımlamak demokrasiyi anlamak için önemli görülmektedir. Çünkü çalışmanın konusu olan vesayetçi demokrasinin anlamı, demokrasinin iyi ve açık bir şekilde tanımlanmış olması ile belirginleşecektir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, herkesin hakkında az da olsa bir fikri bulunduğu ve sorgusuz sualsiz “iyi bir şey” olduğuna inandığı bir kavramı tanımlamak kolay olmayacaktır. Demokrasinin felsefi temellerini inceleyen pek çok araştırmacıya göre, demokrasinin mükemmelen uyumlu bir toplum idealinin adı olarak kullanılması, demokrasinin gayrimeşru ütopyacı bir şekilde algılamasına yol açacaktır. Çünkü demokrasinin görevi, bütün tartışmaların sona erdiği uyumlu bir sosyal düzeni tanımlamak değildir. Bilakis, demokratik düzen, demokratik meşruiyetin ilkelerini berrak bir şekilde tanımlamalıdır.

Aslında genel olarak, halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlanan demokrasi sözcüğünün anlamı bellidir. Bu anlamda Sartori’ye göre demokrasi saydam bir sözcüktür, yani, sözcüğün anlamı, dildeki ilk anlamına hemen bağlanabilmektedir. Bu yüzden, demokrasiyi sözcük anlamına göre tanımlamak çok daha kolaydır. Nitekim sözcük anlamına göre demokrasi, “halk iktidarı, iktidarın halka ait olması” demektir. Ancak bu tanım, terimin eski Yunancadaki anlamının doğrudan kelimesi kelimesine çevirisinden başka bir şey değildir. Oysa

⁶Elif Korkmaz, a.g.m. ss. 365-366.

demokrasi terimi kendi başına başka bir şeyi temsil etmektedir. Demek ki tanım sorunu, yalnızca sözcüğün ne anlama geldiğinden ibaret değildir. Ayrıca o şeyin nasıl bir şey olduğuyla da ilgilidir. Demokrasinin sözcük anlamı açık, kesin olmakla birlikte, bu durum yine de gerçek demokrasinin ne olduğunu anlamaya yardım etmemektedir. Bu yüzden “demokrasi nedir?” sorusuyla birlikte “demokrasi ne olmalıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır.⁷

1.3. Demokrasi Tarihi

Tarih incelendiğinde görülmüştür ki; eski antik çağlardan günümüze değin “güç” her zaman güçlü diye kabul edilen sınırlı sayıdaki kişilerin elinde temsil edilmiştir. Örneğin eski Mısır Teokrasisi’nde tanrı kimliğindeki Firavun, kendisini aynı zamanda halkın sesi olduğunu iddia etmiştir. Diğer yandan Atina Şehir Devleti’nde köleler, siyasal toplumdaki haklarda dışlanmış, sömürülmüş ve burada soyluların egemenliği (aristokrasi) söz konusu olmuştur. Kısaca tarih içerisinde yönetici diye ortaya çıkan kralların, sultanların, imparatorların ve diktatörlerin toplum üzerindeki egemenliği daima var olmuştur. Oysa tarihin bu şekildeki akışına rağmen demokrasi, gücü elinde bulunduranlar olsa dahi halkın kendi gerçek iradesinin temsil edileceği bir yönetimi hayal ederek iktidarda halkın bulunmasını önemsemiştir.⁸

⁷Mehmet Güneş, a.g.e. ss. 23-24.

⁸ Coşkun Can Aktan, “Yeni Trendler, Global Gerçek Demokrasi”, s.4. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-gercek/demokrasi.htm> Erişim tarihi: (19.03.2017)

Demokrasi kavramı ilk bilinirliğine “Antik Yunan Uygarlığı” dönemi olarak adlandırılan M.Ö. 756 ile M.Ö. 146 yılları arasında kavuşmuştur. Bu yüzden de “Antik Demokrasi” denilince akla M.Ö. 5 ve 4 ncü yüzyıldaAtina’da uygulanan demokrasi gelmektedir. Ancak Atina Site Devletinin uyguladığı demokraside, demos (halk) denilince de yaşayan nüfusun tamamı anlaşılmamalıdır. Eski Yunan’da halk denilince, büyük bir köle nüfusunun dışlandığı azınlık bir eliti anlamak gerekir. Atina nüfusu yaklaşık bin mil karelik alanda yaşayan yetişkin erkek yurttaşların kırk ya da kırk beş bini geçmeyen toplamı ile aslında yüz yüze bir toplum modelini sergilemektedir.⁹

Antik demokrasilerin yıkılmasından sonra uzunca bir süre gözden düşen demokrasi düşüncesi Ortaçağın sonunda tekrar hatırlanmıştır. Ortaçağ’da ticaretin gelişmesiyle birlikte yükselen orta sınıflar, yönetimde söz sahibi olma taleplerini ortaya koymaya başlamıştır. Bu dönemde “kararların alınmasına katılma hakkı verilmeyenler, bu kararlara uymak zorunda değildir” şeklindeki görüş, gittikçe taraftar kazanmaya başlamıştır. Özellikle sosyal şartların doğurduğu ortamlarda tepkide bulunma, imtiyazlara karşı bir protesto şeklini almaya başlamıştır. Modern demokrasiye geçişin tohumu da aslında Ortaçağda tartışılan bu görüşün içinde saklıdır. Çünkü demokrasinin en temel özelliği, karar verme hakkını herkesin eşit olarak paylaşmasıdır. Çoğunluğun kararına ulaşmada tartışma, değiştirme, ikna gibi diğer yollar tükendiği zaman, demokrasi anlaşmazlığı çözümleyici bir araç haline gelmiştir. Tüm bunlara rağmen demokrasi, bazı yanlış ve yetersiz

⁹Ergun Önen, “GeçmiştenGünümüze Özgürlük”, **İstanbulKültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1-2, 2002, s.116.

uygulamaları ve uzunca bir dönem boyunca üzerinde yeterince uzlaşa olmamasının da etkisi ile içeriği itibarıyla kötü bir şekilde anılmaya başlamıştır. Konu ile ilgili Macpherson, “Demokrasinin Gerçek Dünyası” adlı makalesinde; demokrasinin bir zamanlar kötü bir sözcük olduğundan, herkesin “demokrasinin halk yönetimi ya da halk iradesine uygun yönetim anlamında bireysel özgürlüğü ve uygar yaşamın tüm olumlu yanlarını yok edici, kötü bir şey olarak” değerlendirdiğini belirtmektedir.

Aydınlanma dönemi ile birlikte akılcı düşünmenin de etkisi ile demokrasi veya demokratik sözcükleri, niteledikleri bir toplum ya da kurumun tasvip edildiğini ima eden sözcüklere dönüşmeye başlamıştır. Halbuki bu dönem öncesinde “demokrasi” kelimesinin doğrudan “nitelediği bir toplum ya da kurumun tasvip edildiğini ima etmesi”, çok sık rastlanan bir durum değildir. Bu şekilde demokrasi kavramı iniş ve çıkışlı bir şekilde anlam değiştirirken, özellikle kötüleyici bir terim olarak sessizce geri dönene, yani 18’inci yüzyıla dek popüler sözlükten adeta silinmiştir. Hatta “devrim öncesi Fransa’daki düşünürleri arasında bile, demokrasi kelimesini olumlu anlamda kullanan birini bulmak zordur.”

Tarihsel olarak bakıldığında, demokrasi kavramının birbiriyle bağlantılı olan iki boyut içinde geliştiği ve anlamlandırıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, demokrasi kavramının felsefi ve kuramsal olarak tartışıldığı ve genellikle bir idealleştirme çabasının egemen olduğu normatif boyuttur. İkincisi ise, demokrasinin sadece bir yönetim şekli olarak, belirli bir kurumsal düzenleme ve örgütlenme biçimi olarak ele alındığı pratik boyuttur. Bu iki boyutun değişik dönemlerde göreceli

olarak önem kazanıp o dönem için geçerli olan demokrasi anlayışını oluşturduğu söylenebilir.¹⁰Örneğin Nick Hewlett’a göre; demokrasi kavramında yer alan halkın yönetimi ilkesi, kabaca Fransız İhtilali’nden beri modernitenin şüphesiz en başarılı ideolojilerinden biri olmuştur. Gerçekten de demokrasinin popüler olması, nispeten yakın zamanlarda vuku bulmuştur ve Aydınlanma’nın öz değerleriyle yakından ilişkilidir. Özellikle akıl, yurttaşların eşit hakları, kanun önünde eşitlik, bireysel özgürlük, ifade ve siyasi örgütlenme özgürlüğü, din, doğum, sınıf veya zenginlikten kaynaklanan iktidarın yokluğu gibi değer ve anlayışlarla demokrasi ilerlemiştir.

Aydınlanma düşüncesinin ünlü temsilcisi Immanuel Kant, Aydınlanmayı, çok özlü bir biçimde, “insanın kendi kusuru ile içine düşmüş olduğu ergin olmayış durumundan kurtulma” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımında yer alan “ergin olmayış durumu”, insanın kendi hayatıyla ilgili kararları kendisinin değil, kendi dışında bir başkasının alması gerektiğini kabul etmesidir. Bu kabulün sebebi ise insanın kendi aklına güvenmemesi, hatta hayat hakkındaki kararlarının kaynağının kendi aklı olabileceğini hiç düşünemeyecek bir durumda bulunmasıdır. Buradan hareketle denilebilir ki, modernitenin değerleriyle uyumlu olan demokrasi, Kant’ın bu tanımına uygun bir biçimde, insanın kendi hayatına ilişkin kararları yine ve sadece kendisinin alması gerektiği ilkesini kabul edip gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹¹

¹⁰Mehmet Güneş, a.g.e. ss. 18-19.

¹¹Levent Köker, “Vesayet-Şiddet-VesayetDöngüsünü Kırabilmek”, **Zaman Gazetesi**, 01 Temmuz 2010.s,20

Ulus-devlet ölçeğinde 17. yüzyılda yenide beliren demokrasik düşüce Huntington’a göre tarihsel olarak “üç büyük demokratikleşme dalgası” yaratmıştır.¹²

Bunlardan birinci 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı’da - İngiltere, Fransa, ABD, Kanada; ikinci ise 1950’lerde Türkiye de dahil olmak üzere Asya, Avrupa, Afrika ve Güney Amerika’nın bir kısmında yaşandı. Bu dönemde 25 kadar ülke otoriteyanizmden demokrasiye geçti.¹³

Huntington da ülkelerdeki demokratikleşme dalgasının nasıl gösteri etkisi yaptığını Üçüncü Dalga başlıklı ünlü eserinde izah etmektedir. Son demokratikleşme dalgası, Huntington’a göre, 1974’de Portekiz’de başlamıştır¹⁴, Yunanistan ve İspanya’nın demokrasiye geçmesi ile devam etmiştir. 1980’lerin sonlarında Doğu Bloku’nun çökmesiyle doruğa ulaşmıştır. Böylece 1990’ların başlarından itibaren sosyalist sistemlerin çöküşü üçüncü dalğanın derin ve köklü bir belirtisi olarak anılmaktadır. 1990’larda çok uluslu üç sosyalist devleti olan SSCB, Çekoslovakya ve Yugoslaviya kurucu uluslarının bağımsızlıklarını ilan etmesiyle dağıldı ve Doğu Avrupadaki diğer sosyalist devletlerde rejim değişikliğine gidildi. Soğuk Savaş ve iki kutiplu dünya düzeni sona erdi.¹⁵ Şüphesiz demokrasi dalgası gibi Otoriterleşme dalgası da olabilmektedir ki Huntington bunu “tersine

¹² Meral Sağır, “Demos”un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi”ye”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:37, Sayı:3, Eylül-2004, s.5.

¹³ Kemal Bersay, “**Huntington ve Demokrasi**”, Temmuz-2006, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=38&makaleid=5093> Erişim tarihi: (29.03.2017)

¹⁴ Ali Resul Usu, “Demokrasi, Otoriterlik, Uluslararası Politika: Entegre Bir Yaklaşım Arayışı”, **SAM**, No:10, Aralık 2014, ss. 8-9.

¹⁵ Meral Sağır, a.g.m. s.6.

dalga” şeklinde isimlendirmektedir. Aşağıda vurgulandığı gibi, Soğuk Savaş sonrasında liberal demokrasi tartışılmaz bir fenomen haline gelmiş olmasına rağmen, demokratik rejimlerin zaman zaman yaşadığı sorunlar ve bilhassa “yeni demokrasilerin” kalitelerinin düşük olması üçüncü dalganın sonuna gelinip gelinmediği sorusuna yol açmaktadır. Diğer yandan, demokrasinin yabancı aktörler tarafından empoze edilmesi konusunda da tartışma yaşanmaktadır. Demokrasinin empoze edilmesi bağlamında verilen örnekler, ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya ve Batı Almanya’da demokratik rejimi yerleştirme yönünde yürütülen siyasetten, AB’nin aday ülkelere ve çevre ülkelere yönelik geliştirdiği demokrasi kriterleri ve aşağıda da ele alınacak olan demokrasinin promosyonuna kadar geniş bir alana yayılmaktadır.¹⁶

1.4. Temel İlkeleri

İşleyen bir demokrasinin dört ana ilkesi veya inşa bloğu vardır. Bunlar, özgür ve adil seçim, açık ve sorumlu hükümet, medeni ve sivil haklar, demokratik veya sivil toplumdur. Beetham ve Böyle bu unsurları daha sistematik olarak tanımlamak için diyagram olarak “demokrasi piramidi”ni örnek göstermektedir. Bu diyagramda her bir unsur bütün için gereklidir. Bu unsurlar demokrasinin amacına ulaşması için gerekli olan temel ilkelerdir. Fakat Robert Dahl, belirtilen bu özelliklerin yanında üç farklı özellik daha belirtmektedir.

Dahl’a göre demokrasi kavramı yargı yüklüdür ve bu çerçevede belki de hiçbir zaman erişilmeyecek olan bir ideali ifade etmektedir. Bu nedenle Dahl demokrasi olma iddiasında bulunan ya da demokrasi

¹⁶ Ali Resul Usu, a.g.m., ss. 8-9.

sayılan siyasi rejimleri betimlemek için poliarşi kavramını kullanmaktadır. Herhangi bir siyasal rejimin poliarşi olarak nitelenebilmesi için Dahl yedi özellikten söz etmektedir. Fakat Dahl'ın poliarşi kavramı daha çok biçimsel demokrasi ile ilgilidir. Bu özelliklerin ülkeden ülkeye zaman içinde farklılıklar göstereceği, bu farklılıkların tarihsel, kültürel, konjonktürel koşullardan kaynaklanabileceği açıktır.

Siyasi Temsil imkanının eşit ve adil olarak kabul edilmiş olması demokrasinin gerçekleşmesinin en önemli şartlarından biridir. Çoğulcu demokrasilerde kişiler ve topluluklar birbirleri ile ve siyasal iktidarla diyaloga girebilir, tüm düşünce ve inanışlarını açıkça ortaya koyabilirler. Çoğulcu demokrasi içinde iktidarı eleştirme, karşıt görüşler ileri sürme ve seçim yolu ile iktidarı elde etme oyunun kuralıdır. Çağdaş demokrasilerin hepsi büyük ölçüde temsili demokrasilerdir. Yani temel siyasal kararları doğrudan doğruya halk değil, onu temsil etmek üzere seçilen siyasi organlar almaktadır.

Sosyal temsilin en önemli gereklerinden biri iktidarın belirlenmesinden sonraki aşamada halkın yönetimde etkin olabilmesi için muhalefetin özgür olması ve sınırlanarak baskı altına alınmamasıdır. Ayrıca siyasi alanın serbest rekabete açık olması gerekir. Temel Hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması demokratik sistemin temel ilkesini oluşturur ve ideal olarak bu haklar anayasa ile veya temel haklar bildirgesi ile özel korumaya alınmalı, çoğunluğun müdahalesine karşı bağışık hale getirilmelidir. Bu özgürlükler sivil toplum tarafından kendi örgütlenmesi amacıyla kullanılabileceği gibi hükümeti etkileme

amacıyla da kullanılabilir. Bu şekilde demokrasinin gerçekleşmesi ve yönetime katılma sağlanmış olmaktadır.

Eşitlik hakkı demokrasilerde yasa önünde eşitlik olarak gelişmiştir. Bunun anlamı, yasaların herkese eşit mesafede olması demektir. Bazı insanların hayatlarının doğası gereği diğerlerinden daha değerli olduğu şeklindeki aristokratik görüşe saldıran İngiliz hukuk teorisyeni Jeremy Beetham'ın belirttiği gibi “herkes bir sayılmalıdır, kimse birden fazla sayılmamalıdır”. Eşitlik prensibi sadece hükümet politikaları ile insanların ihtiyaçlarının karşılanması değil, aynı zamanda görüşlerinin de eşit sayılmasını gerektirir. Demokrasi ile eşitlik arasındaki ilişki öylesine güçlüdür ki, demokrasi bazen siyasi eşitlik aracılığıyla tanımlanır. Siyasi eşitliği demokrasinin arzu edilen bir özelliği olarak görmek doğru olmakla beraber, gerçekte o demokrasinin mantıken zorunlu bir şartı olarak nitelenebilir. Fakat yine de bunu, siyasi eşitliği fiilen tanımlayıcı bir özellik olarak görmekten ayırmak yararlı olur.

Öte yandan özgürlüğün eşitlik tarafından tehlikeye atıldığı yolunda da birtakım düşünceler vardır. Örneğin Lord Action bir keresinde “ölümcül eşitlik tutkusu özgürlük ümidini boşa çıkarmıştır” demiştir. Buna göre, sosyal eşitliğin var olduğu ve bir ideal olarak istendiği yerde bireysel özgürlük tehlike altındadır. İsaak Berlin'e göre ise “tam sosyal eşitlik ideali, son derece merkezi ve despotik bir otorite olmadan gerçekleştirilemeyecek olan, bir ölçüde radikal bir organizasyona ihtiyaç gösterir”. Sosyal eşitlik eşitsizlikler yaratmakla birlikte siyasal güç karşısında korunaklar sağlamak suretiyle aynı zamanda devleti de dengeleyen eşitçi sosyal yapıları tahrip eder.

Açık ve sorumlu hükümet demokrasi için temel gereklerdendir. Çünkü hükümetin faaliyetleri ve politikalarının sonuçları hakkında doğru ve güncel bilgi mevcut olmadan kamu makamları sorumlu tutulamayacağı gibi, seçmenler bilinçli bir seçmen tercihi yapamayacaklardır. Bu açıklık hükümetin bireylere sunduğu bir ihsan değil demokrasinin getirdiği bir ödevdir. Açık hükümet; iktidarın açıklama yükümlülüğü, kamunun dokümanlara ulaşma hakkı, toplantıların halk ve basına açık olması ve politikaların formüle edilmesinde ilgililere danışma olmak üzere dört ana unsur içerir. Sorumlu hükümet kavramı ise; yasal sorumluluk, siyasi sorumluluk ve mali sorumluluk olmak üzere üç ana boyuta sahiptir. Fakat bu sorumlulukların her biri hükümet üzerinde halkın denetimi demokratik prensibine katkıda bulunmakla birlikte, direk halktan veya siyasi etkilenmeden belli bir dereceye kadar bağımsız işleyen profesyonel organlarca mali ve yasal sorumluluk daha iyi sağlanmaktadır.

Hukuk devleti veya hukuka bağlı yönetim kısaca hukuka dayanarak ve hukuk sayesinde var olan devlet/yönetim demektir. Josef Raz’a göre hukuk devletinin amacı keyfi gücün yarattığı tehlikeyi asgariye indirmek; istikrarsız, açık olmayan ve geçmişe dönük yasaların neden olduğu kişisel özgürlük ve onur ihlallerini önlemektir. Nitekim gerek anayasalcılık düşüncesinin kurucuları, gerekse bu felsefenin bugünkü savunucuları “hukuk devleti”ni devlet örgütlenmesinin dayandığı temel ilkelerden biri olarak görmüşlerdir. Hukuk devletinden kast edilen, sadece kanunlarla yönetilen bir devlet değil, bu kanunların pozitif hukuk kurallarıyla uyum içinde olduğu bir devlettir. Sadece kanunların genel, soyut ve eşit olması yeterince güvence sağlayıcı

olmadığı için, bu eksiklik hukuk devletinin birey haklarını içerecek şekilde anlaşılıp uygulanmasıyla giderilebilir. Demokratik bir devletin bu şartı mutlaka yerine getirmesi gerekmektedir.¹⁷

Tüm bunları göz önünde bulundurarak demokrasinin temel ilkelerin 6 başlık altında sıralaya biliriz.

- a) *Milli Egemenlik İlkesi*: Yönetim şeklinin demokrasi olması için egemenliğin millete ait olması gerekir. Millet, bu hakkı temsilcileri (milletvekilleri) aracılığı ile kullanır.¹⁸ Ülkemizde bu yasalarla yönetilir, Azerbyacan anayasasında egemenliğin Azerbaycan halkına ait olduğu belirtilmiştir.
- b) *Seçim ve Temsil İlkesi*: Halkı yönetecek siyasi iktidarın kimler tarafından kullanılacağını belirlenmesi seçimler ile gerçekleştirilir. Bu seçimlere halkın dolaylı ya da doğrudan katılımı şarttır. Seçim şeklinde uygulanan bütün yönetim şekillerinin demokrasi olduğu söylenemez. Demokrasiler için genel, eşit ve gizli oy esası şarttır. Halk siyasi olarak yönetime siyasi partiler aracılığı ile katılırlar.¹⁹
- c) *Hürriyet ve Eşitlik İlkesi*: Demokraside, hürriyet ve eşitlik esastır. Hürriyet, başkalarına zarar vermeden her şeyi yapabilmektir. Bütün insanlar hürdür. Herkes, serbestçe düşünür ve düşüncelerini açıklayabilir.

¹⁷Cehun Mecidov, , “Azerbaycan’da Demokratikleşme Süreci Ve Siyasi Partiler: Çok Partili Hayata Geçiş” (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara-2008, ss.10-12.

¹⁸“Demokrasinin Temel İlkeleri”, <http://demokrasininseruveni.blogspot.com/p/demokrasinin-temel-ilkeleri.html> Erişim tarihi: (02.04.2017)

¹⁹ Hakan Kutluay, “Demokrasinin Temel İlkeleri Nedir?”, 16 Kasım 2016, <https://www.makaleler.com/demokrasinin-temel-ilkeleri> Erişim tarihi: (14.04.2017)

Eşitlik, hiçbir ayırım olmaksızın herkesin kanun önünde aynı haklara sahip olmasıdır. Hiç kimseye din, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşüncesinden dolayı farklı işlem yapılamaz.²⁰

- d) *Çoğunluğun Sınırlandırılarak Azınlığın Korunması:* Demokrasilerde toplumu oluşturan bütün siyasi renkler ortaya koyulmalıdır. Sadece çoğunluğun desteklediği siyasi tarafın desteklenmesi demokrasiyle bağdaşmaz. Karşıt fikirler de çoğunluğu oluşturan fikirler kadar sağlam korunmalı ve temsil edilebilmelidir. Toplum içinde varolan azınlığa diğer her bireyin olduğu gibi özgürlükleri ve hakları sunulabilmelidir.²¹
- e) **Katılım İlkesi:** Demokrasiler etkin ve aktif yurttaşlara gereksinim duyar. Yurttaşlar seçme ve seçilme haklarıyla yönetime iradesini yansıtır; bunun yanında sivil toplum kuruluşlarındaki etkinliğiyle hakların takipçisi olur.²²
- f) *Hukukun Üstünlüğü ilkesi:* Demokrasiye ulaşabilmek için düşünce, inanç, örgütlenme, iletişim, seçim özgürlüklerini sağlayan ve hukukun üstünlüğü ilkesine göre bunları güvence altına bir hukuk düzenini tez elden yaşama geçirmek zorunludur.²³

²⁰ Demokrasinin ilkeleri nedir ? Demokrasinin ilkeleri hakkında bilgi <http://hakkinda-bilgi-nedir.com/demokrasinin-ilkeleri-nedir+demokrasinin-ilkeleri-hakkinda-bilgi> Erişim tarihi: (12.04.2017)

²¹ Hakan Kutluay, a.g.m. s.45

²² Vatandaşlık ve İnsan Hakları <http://www.sosyalbilge.com/index.php/vatandaslik-ve-insan-haklari/484-demokrasinin-temel-ilkeleri> Erişim tarihi: (14.04.2017)

²³ Sami Selçuk, “Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi Ve Türkiye’nin Dönüşümü”, **BİLGESAM**, No:23, İstanbul-2013, s.42.

BÖLÜM II:

SİYASİ PARTİ TANIMI VE KAVRAMI, TARİHİ, İŞLEVİ VE TÜRLERİ

2.1. Siyasi Parti Tanımı ve Kavramı

Modern çağın örgütlenmiş en yaygın ve etkili siyasal güçleri, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Özellikle siyasal partiler modern siyasal hayatın temel aktörüdür. Politika “iktidar ilişkileri” açısından veya “karar alma” süreci açısından görülse dahi bu iki ana düşüncenin merkezinde siyasal partiler yer almaktadır. Çünkü siyasal partiler iktidarı ele geçirmek ya da onun yürütülmesine katılmak amacıyla eylemde bulunan, örgütlenmiş ve bir siyasal düşünce etrafında toplanmış insan topluluklarıdır.

Fransızca kökenli olan parti kavramı Osmanlıca da “fırka” anlamında kullanılmış olmakla beraber bugün Türkçede “parça”, “bölüm” kelimesine karşılık gelmektedir. Anlamsal olarak parti kavramına, siyasal kavramı da eklendiğinde ise “kendini siyasal bir etiketle tanımlayan yasal ve meşru yollardan, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığıyla seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet aygıtının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan siyasal topluluk” olarak tanımlanmaktadır.²⁴

Siyasal parti denince, ortak görüş, ortak çıkar ve aynı siyasal hareket etrafında birleşen insan topluluğu anlaşılır. Siyasal parti, aynı görüş etrafında biraya gelen insanların, siyasal iktidarı ele geçirmek

²⁴Mehmet Tan, Yeter Çiçek, Hatike Koçar, “Siyasi Partiler ve Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri”, s.352. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107770>
Erişim tarihi: (13.04.2017)

niyetiyle kurdukları örgüttür. Siyasal partiler, belirli insan gruplarının ortak çıkarlarını demokratik düzen içerisinde etkili kılma amacı ile kurulurlar. Bu ortak çıkarlar, toplum ve devlet düzenine yön verme ve etkileme odaklıdır. Siyasal partiler, siyasal temsilin en önemli unsurlarındandır.²⁵

Siyasi partiler dar anlamda; siyasi alandaki farklı sosyo-ekonomik güçlerin amaç ve çıkarlarını temsil eden formel örgütler, olarak tanımlanabilirken, bir çok farklı siyasi parti tanımı da mevcuttur.²⁶

Kapani'ye göre siyasi partiler“bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ve ya paylaşmak amacını güden sürekli örgüte sahip kuruluşlardır”.²⁷

Tunaya; “Belirli bir siyasi program üzerinde birleşmiş kimselerin, bu programı özellikle normal seçim yollarıyla gerçekleştirmek gayesini güderek kurmuş oldukları bir dernek”, Berkes; “Bir takım meseleler karşısında görüşleri ve tuttıkları yol bakımından birleşmiş olan kimselerin meydana getirdiği birlik”, Özbudun ; “Halkın desteğini sağlamak suretiyle, devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklar”, Payaslıoğlu; “Belli bir memlekette devlet iktidarını ele geçirmek ve bu suretle fikir ve menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla

²⁵Mehmet Dağ, Orhan Irk, “Türkiye’de ve İngiltere’de Siyasal Partilerin Ortaya Çikişi”, **Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, No:2, 2012, s.42.

²⁶Rıfat Karakoç, “1982 Anayasası’nın Siyasi Partilere İlişkin Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2013, s.56.

²⁷Münci Kapani, “**Siyaset Bilimine Giriş**”, Tarcan Matbaası, Ankara-2015, s.182.https://issuu.com/eksikkitaplar/docs/politika_bilimine_giris_os Erişim tarihi: (01.05.2017)

teşkilatlanan ve demokratik bir rejim içinde faaliyet gösteren insanlar topluluğu” olarak tanımlamışlardır.²⁸

Raymond Aron’a göre siyasi partiler “belli bir genel çıkar ve toplum inancı adına eylemde bulunan, hükümet görevlerine talip olmak isteyen, faaliyetleri az çok sürekli az çok da teşkilatlanmış gönüllü topluluklardır. Bir siyasi partinin esas hedefi mutlaka iktidara sahip olmak değil, iktidara katılmaktır” . M. Duvarger’e göre ise, “bir parti tek bir topluluk değil birçok topluluğun oluşturduğu bir bütündür. Ülke içinde dağılmış ve bir koordinasyonla birbirine eklenmiş küçük grupların meydana getirdiği bir birliktir” şeklinde tanımlar. Ayrıca partiler genel amaçlı topluluklardır. Bunlar tam ve tutarlı düşünce sistemleri ortaya koyarlar, ulusal hayatın (hatta uluslararası hayatın) düzenlenmesi amacını güderler.

Siyaset bilimi literatüründe siyasal partiler kavramı üzerinde mutabık kalınmış bir tanım bulunmamaktadır. Bunun başlıca sebebi siyasal partilerin icra ettiği fonksiyonların çeşitliliği, örgütlenme modelinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Fakat üzerinde durulan tanımlara bakıldığında genel hatlarıyla siyasal partileri, belli bir toplum inancıyla hareket eden, siyasal iktidarı ele geçirmeyi veya bir anlamda siyasal iktidara katılmayı hedeflemiş, faaliyetleri az çok sürekli, düzenli, teşkilatlanmış gönüllü kuruluşlardır şeklinde tanımlayabiliriz.²⁹

²⁸Rıfat Karakoç, a.g.m. ss.56-57.

²⁹Veysi Oğuz, , “Türkiye’de Siyasal Partiler Çerçevesinde Politik Yozlaşma Ve Etik Sorunu”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Karaman -2011, ss.6-7.

2.2. Siyasi Parti Tarihi

Siyasi partilerin gemişı insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar kabileler halinde yaşarlarken bile onları yöneten önderlere muhalefet eden gruplar oluşturmuşlardır. Bu grupların siyasi partilerin kökenini oluşturdukları söylenebilir. Siyasi partilerin gemişı kesinlikle demokrasiden daha eskidir. Monarşıyle yönetilen toplumlarda bile her zaman toplumu yöneten kişinin (kral, sultan, imparator, şah, padişah, han vs.) görüşlerine karşı çıkan gruplar mevcut olmuştur. En otokratik yönetimlerde bile bu muhalif grupların ülkelerinin yönetiminde söz sahibi olma gayretleri yok olmamıştır. Bu gayretler demokrasiden önceki dönemlerde sanıldığından çok daha sık bir oranda başarılı olmuşlardır. En güçlü ve en sert diktatörler bile aslında çevrelerindeki insanlara memnun ettikleri sürece güçlerini koruyabilmişlerdir. Bu yüzden de iktidara karşı çıkan güçlerin başarılı olma ihtimaller her zaman saklı kalmıştır.³⁰

Siyasi partiler günümüzdeki anlamlarıyla 19. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıktığı görülmektedir. Modern anlamdaki siyasi partilerin ise Fransız Devrimi sonrasında oluşmaya başladığı bilinmekte olup, önce Avrupa'da, sonra da dünyanın diğer bölgelerinde çeşitli siyasi görüşlere sahip kişiler resmen bir araya gelerek örgüt kurmaya ve yapılan seçimlerde bu örgütler topluca ülkelerinin yönetiminde söz sahibi olma hakkını kazanmaya başlamışlardır. Bununla birlikte günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş en eski partiler arasında 1830'larda İngiltere'de

³⁰ Siyasi Parti nedir ? https://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_parti (05.05.2017)

kurulmuş Muhafazakar Parti ile aynı dönemlerde ABD'de kurulmuş Demokratik Parti'yi örnek göstermek mümkündür.³¹

Günümüzdeki anlam ve görünümünden oldukça farklı olmasına karşın, siyasal partilerin köklerini çok eskilere kadar uzatmak olasıdır. İnsanların değişik toplumsal sınıflara ayrılmasıyla aralarında düşünce ve çıkar çatışmaları başlamış, böylece çıkarları farklı olan kişiler bir araya gelerek devlet yönetimini ele geçirmeye ya da kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmışlardır. Örneğin Atina'da Solon döneminde toplumsal konumları ve ekonomik çıkarları farklı üç grup çatışma halindeydi. Bunlardan, en verimli ve büyük toprakların sahibi olan doğuştan soylular Atina'nın yönetimini ellerinde tutmaktaydı. Bunların dışında, yoksul köylüler ile yönetimin dışında tutulan ve karar alma süreçlerine katılamadıkları için kendi çıkarlarını yeterince gözetemeyen çiftçiler, zanaatkarlar, tüccar ve gemiciler vardı. Bu üç toplumsal sınıf yönetimi almak amacıyla çetin bir çatışma içine girmişti. Eski Roma'da yurttaşlar, *patriciler* ve *plebler* olarak birbirine düşman iki gruba ayrılmıştı.

Çağdaş parti kavramı içine girebilecek örgütlerin ortaya çıkışı ise çok yenidir. Yazılış tarihi çok eski olmayan birçok ülkenin anayasasında bile partilerden söz edilmemektedir. 1850'lerde ABD dışında dünyanın hiçbir ülkesinde çağdaş anlamda siyasal partiler yoktu.³²

Siyasi partilerin kökenlerinin çok eskilere götürülebileceğini düşünenler var ise de çoğunluk bunun aksini düşünmektedir. Bu farklı yaklaşımın temeli, parti kavramının tanımında yatmaktadır. Eğer

³¹Mehmet Tan, a.g.m., s.352.

³² Siyasi Partilerin doğuşu <http://www.nuveforum.net/1735-genel-kultur-s-s/70005-siyasal-partilerin-dogusu/> Erişim tarihi: (06.05.2014)

kendisini parti olarak kabul eden her kuruluşun siyasi parti olduğunu kabul edecek olursak, elbette ilk çağdaki oluşumları da siyasi parti kavramına dahil edebiliriz. Ancak, örgütlenme, süreklilik, siyasi iktidarı ele geçirme gibi çağdaş partilerin temel unsurlarının, ilk çağ siyasi oluşumlarında mevcut olmadığını dikkate alırsak, bunları siyasi parti kavramı içinde düşünemeyiz. Ayrıca her düşünce ayrılığını ya da farklı yaklaşımları da siyasi parti olarak kabul etmek doğru değildir.³³

Siyasi tarih alanında dünyadaki değişimi gözlemlediğimizde, tarihte hiçbir dönemde günümüzde olduğu kadar yöneten-yönetilen ilişkilerinin yönetilenin yani halkın lehine olduğu görülmemiştir. Özellikle 1789 Fransız İhtilali ile iktidar kaynağının tabana yayılması, iktidarı elde etmek isteyen kalabalık kitlelere ancak temsilcileri aracılığıyla karar verme aşamasına etkide bulunabileceklerini göstermiş ve genel oy hakkının da yaygınlaşmasıyla bu kitleler siyasi partileri kurmuşlardır.³⁴

Çağdaş siyasi partilerin ilk olarak ortaya çıktığı ülke, Amerika Birleşik Devletleridir. Amerikada siyasi partiler, fiili olarak kurulduktan çok zaman sonra kanuni düzenlemeye konu olmuşlardır. Amerika'daki siyasi parti sistemi esas olarak iki partilidir. Kesin ve net bir görüş farklılığı olmayan bu iki partinin aralarındaki fark, ideolojik olmaktan öte program farkıdır. Ayrıca bu iki partinin dayandığı sosyal sınıflar

³³Gencay Şayian, “Çağdaş Siyasal Sistemler”, Sevinç Matbaası , Ankara-1981, ss.52-63.

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/680c2a09277b732_ek.pdf Erişim tarihi: Erişim tarihi :06.05.2017)

³⁴Müge Yüce, “Siyasetin Finansmanı Sorunu Ve Çözüm Önerileri”,

<http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siyasetinfinansmanisorunuvecozumonerileri.pdf> Erişim tarihi:(07.05.2017)

arasında da önemli bir fark yoktur. Amerika'daki bu iki partili sistem, siyasi istikrarın sağlanmasını oldukça kolaylaştırmakta ve çok partili sistemlerde sıklıkla karşılaşılan hükümet krizlerinin ortaya çıkmasına engel olmaktadır.

İngiltere'de de siyasi sistem temelde iki parti arasında gerçekleşmekte ise de, çok sayıda partinin kurulup seçimlere girmesini yasaklayan bir kanuni hüküm mevcut değildir. İsteyen herkes parti kurup seçimlere katılabilir. Ancak İngiliz seçmeni, genel olarak bakıldığında, üçüncü bir partinin siyasi sisteme katılmasına izin vermemiştir. Ayrıca İngiliz seçim sistemi de iki partili modeli teşvik edici niteliktedir.

Fransa'da ise 1958 Anayasası ile siyasi partiler hukuksal rejime kavuşturulmuş ve partilerin özgürce kurulacağı ve çalışacağı hükme bağlanmıştır. Fransa'da siyasi partiler ile ilgili özel bir yasa ise bugüne kadar kabul edilmemiştir. Bu nedenle Fransız partileri, 1901 tarihli Dernekler Kanununa tabi olarak kurulmakta ve faaliyette bulunmaktadır.

Almanya'da ise siyasi partiler örgütlü olarak sanayi devriminden sonra ortaya çıkmış ve 1949 tarihli Alman Anayasası ile Anayasal konuma sahip olmuşlardır. Siyasi partileri hukuki güvenceye sahip kılacak Siyasi Partiler Kanunu ise 1967 tarihinde kabul edilebilmiştir.³⁵

2.3. Siyasi Partilerin İşlevleri

Parlamentar demokrasilerde devlet iktidarı halktan kaynaklandığına göre, halk bu iktidarı ancak organize olmuş bir kuruluş

³⁵Gencay Şayian, a.g.e., ss.52-63.

eliyle kullanabilir. Temsili bir sistem, halk ve devlet arasında bir aracı olarak siyasi partileri gerektirir.

İktidara gelen bir siyasi parti, “yönetme” ve “hükümet etme” işlevini devletin siyasal karar organları içinde oynadığı temel rol çerçevesinde yerine getirir. Demokratik sistemlerde iktidarı elde edemeyen partiler ise muhalefet görevini üstlenir. Mevcut hükümetin bir alternatifi olarak iktidarın kullanışını denetlemek muhalefet partilerinin en başa gelen işlevleri arasında yer almaktadır.

Böylece muhalefet partileri, hem hükümetin alacağı siyasal kararları kendi görüşleri doğrultusunda etkileyerek, hem de bu şekilde çözüm yolları göstererek kamuoyu oluştururlar ve iktidara gelmek için taraftar kazanırlar.

Siyasi Partilerin bulunmadığı ya da zayıf ve köksüz olduğu ülkelerde liderler, geleneksel elitler veya askerler içinden çıkar. Bu da halk desteğinin zayıflamasından dolayı rejimde istikrarsızlığa sebep olur.³⁶

2.3.1 Menfaatlerin Birleştirilmesi

Siyasi partiler, toplumdaki değişik düşünce ve kanaatlara yön vermek suretiyle, onları bir ortak payda altında toplamaya ve bu düşünce ve kanaatların hakim görüş haline gelebilmesine çalışırlar. Partiler, fertlerin kişisel tepkilerini kamuoyunu belli biçimlere sokarak, bireyselleşmiş tepkinin organize tepkiye dönüşmesini sağlamak suretiyle aktif netice alıcı bir mahiyet kazandırırılar.

³⁶Ömer Faruk Alataş, , “Siyasi Partilerin Mali Yapısı ve Denetimi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul-2010, ss.23-24.

Siyasi partiler, halk içindeki dağınık menfaatleri ve siyasi görüşleri birleştirmekte, organize etmekte, teşkilatlandırmakta, güç birliği oluşturmaktadırlar. Ayrıca siyasi katılmayı; önemli bir halk tabanının devlet yönetimi ile ilgilenmesini, politizasyonu sağlamaktadırlar. Siyasi partiler, programları yoluyla, dağınık düşünce ve planları tanımlamakta; halka sunulabilecek forma çevirmektedirler. Birleştirilen menfaatleri, siyasi görüşleri, ifade etmekte ve duyurmaktadırlar. Siyasi partiler, siyasi açıdan önemli gelişmeleri takip etmekte; siyasi görüşleri çerçevesinde yorumlamakta, tabanının görüşünü ifade etmektedirler. Siyasi partiler, iktidara geldiklerinde programı doğrultusunda devleti yönetmekte, kararlar alınması ve temel düzenlemelerin yapılmasını gerçekleştirmektedirler. Yönetici kadrolara atamalar yapmakta, denetlemektedirler.³⁷

2.3.2. Siyasi Devşirme

Siyasi partiler siyasi devşirmeyi, siyasi sistemde çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin yolunun siyasi partiden mutlaka geçmesi gerektiği, liderlerin ve kadroların yetiştirildiği ocaklar olarak tanımlar. Çoğulcu demokrasilerde parlamenterler, bakanlar, başbakanlar ve devlet adamları genellikle siyasi partilerin siyasi devşirme yöntemiyle toplumda siyasete meraklı, ilgili kişilerin kazandırılması neticesinde devlet hizmetinde rol alan kişilerdir. Bu bakımdan siyasi partilerin bu işlevi

³⁷Alaaddin Varol, “Yasama Sürecinde Siyasi Partilerin Rolü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya-2011, s.13.

ülke yönetiminde nitelikli kişilerin yer alması bakımından oldukça önemlidir.³⁸

2.3.3. Siyasi Sosyalleşme

Bu yönüyle seçmenleri mobilize etme işlevi de vardır. ‘Siyasal sosyalleşmeyi’ sağlayan rolleri vardır. Siyasal kültürün öğrenilmesi, vatandaşların siyasal sisteme entegrasyonu, oyların mobilize edilmesi gibi fonksiyonları vardır (oylar partilerin sermayesidir).³⁹

Siyasi iktidar ile halk kitleleri arasında birer köprü görevi üstlenen siyasi partiler, siyasi katılmanın etkin birer aracı olarak, toplumun çeşitli istemlerinin ve beklentilerinin yönetime ulaştırılmasında önemli bir role sahiptir. Bu roller siyasi partileri, toplum içinde siyasi kültürün yayılması, siyasi kültürün benimsenerek sürdürülmesi anlamında etkili kuruluşlar haline getirmektedir. Bu kapsamda siyasi partilerin, seçmenleri harekete geçirerek onları aktif hale getirme, seçmenlerin oy kullanmalarının önemini farkına varmalarını sağlayıp, onları sandığa gitmeye özendirerek, siyasi toplumsallaşmayı sağlama özelliği de bulunmaktadır.⁴⁰

2.3.4. Siyasi İktidari Kullanma ve Denetleme

Her siyasi partinin yegane amacı iktidarı ele geçirerek parti programını uygulamaktır. Ancak siyasi partiler için bu, yarışmacı sistemlerde her zaman kolay olmayabilir. Siyasi partiler duruma göre

³⁸Rıfat Karakoç, a.g.m., s.58.

³⁹Siyasi Partiler https://oguzhanbasibuyuk.files.wordpress.com/2015/08/partiler-8_hafta.pdf Erişim tarihi: (11.05.2017)

⁴⁰Münci Kapani, a.g.e., s.178.

koalisyon hükümetinde veya muhalefette yer alarak iktidarın gölgesinde yer alabilirler. Bir siyasi partinin iktidara gelerek hükümet etmesi, yani toplumun tamamını ilgilendiren kararlar alması, alınan kararların uygulanmasını sağlaması gerekir. İktidarın alternatifi konumundaki muhalefet partisi olma durumunda ise siyasi partiler, hükümetin kararlarını denetleyerek, eleştirerek ve değişik alternatifler sunarak kendilerine iktidarlar yolunu açmak gibi işlevlerde bulunurlar. Bu açıdan siyasi partilerde eğitim düzeyi yüksek ve kültürel birikim açısından yeterli kişilere önemli ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır.⁴¹

2.3.5. İletişim ve Etkileşim Sağlama

Siyasal partiler yönetilenlerle yönetenler arasında aynı zamanda bir iletişim kanalıdır. Bu kanal vasıtasıyla yönetilenler taleplerini, düşüncelerini, yukarılara doğru iletirken, yani siyasal sisteme taşırken, parti yönetimleri de seçmen tabakalarını bilgilendirir, eğitir ve yönlendirir. Bunların dışında partilerin kamuoyunu oluşturma, meşrulaştırma, siyasal katılmayı artırma, seçim masraflarını yüklenme gibi işlevleri de vardır.

Parti içi demokrasi, partinin bütün kademelerinde görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini ülkenin ülkenin önemli sorunları hakkında çözüm önerilerinin alt kademelerden yukarı kademelere doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde oluşmasını

⁴¹Didem Erdoğan, , “Anayasal Demokrasilerde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul-2014, s.24.

gerektirir. Siyasal partilerin topluma öncülük edebilmesinin ve çoğulcu demokrasiyi yaşama geçirebilmesinin önkoşulu, parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşayıp yarışmalarına olanak veren bir parti içi hukuk ve demokrasi düzeninin kurulması ve işlerlik kazanmasıdır.

Gerçekten günümüzde siyasal partiler olmaksızın demokrasinin yaşamasına ve işlemesine olanak yoktur. Bu nedenle demokrasiyi yaşatmak ve sürdürmek için siyasal partilerin demokratik bir iç yapıya sahip olması gerekmektedir. Aksi haldekendi içlerinde demokrasiyi uygulayamayan partilerin ülke bazında demokrasi mücadelesi yapması gerçekçi olmayacaktır.

Partiler hem demokrasiyi ayakta tutan ve çalıştıran, hem de kendi varlıklarını bu rejime borçlu olan kurumlardır. Alan Ware, demokrasi-siyasi parti ilişkisini ve bu ilişkiden doğan karşılıklı yükümlülüklerin ne kadar hayati nitelikte olduğunu belirtmiş; partilerin devlet içinde iktidar kullanma amacıyla halkı bir araya getiren kurumlar olduğu, amaçlarını gerçekleştirmede yasal/meşru araçlara başvurdukları, toplumda tek, dar bir çıkardan daha fazlasını temsil etmeye yöneldikleri, aynı inançlara, değerlere, tutumlara sahip insanları gruplaştırdıklarını dile getirmiştir.

2.4. Siyasi Partilerin Türleri

Siyasi partileri yapılarına, işlevlerine, disiplinli olup olmamalarına göre farklı biçimlerde sınıflandırmak mümkündür.

2.4.1. Yapılarına Göre Siyasi Partiler

Bilindiği gibi parti tipolojileri siyasi partilerin tasnifi hakkında hazırlanmış teorilerdir. Bu teoriler partilerin yapı, ideoloji, örgüt vb.

yönlerden incelenmesinde yardımcı olmaktadır. Bunların en önemli olarak kabul edileni 1954 yılında M. Duverger tarafından ortaya konulan “kadro” ve “kitle” partileri tipolojisidir. Daha sonra Sigmund Neumann’a ait olan “temsil partileri ve bütünleşme partileri” ile Otto Kirchheimer’in ortaya attığı “hepsini yakala partileri” gelmektedir. Aynı şekilde Panebianco’nun “profesyonel partiler” tipolojisi, Katz ve Mair’in “kartel partiler” tipolojisi ve Ruud Koole’ye ait olan “modern kadro partileri” tipolojisi de siyaset biliminde kullanılan diğer tipolojilerdir.⁴²

2.4.1.1. Kadro Partileri

Kadro partileri, batı demokrasilerinde iktidar yarışında ilk örnekleri görülen partilerdir. Az sayıda saygın ve varlıklı bir grubun kuruculuk ettiği bir siyasi örgütlenme modelidir.⁴³Bu partiler, üye sayılarından çok, seçim zamanlarında etkili ve bilinen kişileri bünyelerinde toplayan, seçim dönemlerinde etkinliklerini artıran partilerdir. Bunlara daha çok, Amerika Birleşik Devletlerinde rastlanır. Bu tür partilerde merkeziyetçilik ve örgütlenme oldukça zayıftır. Kadro partileri, genel olarak, seçimlerde başarılı olmak için çalışan komitelere benzerler.Amaçları sadece seçimi kazanmak olduğu için, etkinlikleri daha çok seçim zamanlarına ve parlamento çalışmalarına yönelik olur.Kadro partilerinde, disiplin, hiyerarşi ve merkezilik görülmez.ABD

⁴²Gökhan Karakurt, “Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2016, Yıl:2, s.45.

⁴³Alaaddin Varol, a.g.e., s.17.

dışında ki ülkelerde, kadro partileri, çok sık görülmez yerlerine kitle partileri vardır.⁴⁴

Bu tipteki partiler niceliğe değil niteliğe önem verirler. Tarihsel gelişimlerinde kaynağını parlamento içinden olan bu partiler kitleleri örgütlenme ve üye kaydetme ihtiyacı duymamışlardır. Kadro partilerinde önemli olan üye sayılarını artırmak ve geniş halk kitlelerinin örgütlendirilmesinden çok seçkinlerin bir araya getirilmesidir. Dolayısıyla kadro partilerinde seçim çevrelerinde itibar sahibi ve varlıklı kişiler aday gösterilmek istenmektedir.⁴⁵

2.4.1.2. Kitle (Yığın) Partileri

İşçi sınıfının mücadelesi sonucu, oy hakkının yaygınlaştırılmasıyla birlikde ortaya çıkan farklı yapılardaki partiler de, genellikle “kitle partileri” ya da “yığın partileri” olarak adlandırılır. Bu partilerin toplumsal tabanlarını, daha çok ekonomik bakımdan güçsüz toplum kesimleri oluşturduğu için, masraflarının karşılanabilmesi, çok sayıda üyenin ödentilerinin bir araya gelmesini gerektirir.⁴⁶

Kitle partileri, kadro partilerinden sonra, yirminci yüzyılın başlarında, genel oy hakkının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu parti tipinin doğuşunda sosyalist akımların büyük etkisi olmuştur. Kitle partilerinde, kitlesel üyelik, ocak veya hücrelerden oluşan örgütlenme yapısı ve parlamento dışı parti örgütünün üstünlüğü, bir yandan partinin

⁴⁴ “Siyasi partilerin özellikleri” <http://www.yardimcikaynaklar.com/siyasal-partilerin-zellikleri-yapi-ynnden-siyasi-partiler/> Erişim tarihi: (12.05.2017)

⁴⁵ Alaaddin Varol, a.g.e., s.17.

⁴⁶ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, Eskişehir-2004, s.127.

karar alma süreçlerine kitlesel katılım sağlarken, diğer yandan da politikaların belirlenmesi ve liderlerin seçiminde genel kontrolü mümkün kılmaktadır. Kitle partilerinde örgütsel başarı, uygulanan politika ve liderlikten ziyade, seçim öncesindeki devşirme ve sosyalleşme düzeyi ile seçim sırasındaki kitlesel mobilizasyon düzeyine bağlıdır.⁴⁷

2.4.1.3. Hepsini Yakala Partileri

Bu terim, Kirchheimer tarafından partilerin mümkün olduğunca farklı gruplardan seçmen çekmeyi amaçlayan partiler olmaya yönelik artan eğilimini belirtmek için türetilmiştir. Hepsini yakala partileri en yüksek oy oranına ulaşabilmek için sahip olduğu ideolojilerden sıyrılan partilerdir. Bu partilerin tipik örnekleri olarak ABD'deki Demokrat ve Cumhuriyetçi partiler gösterilebilir. Bu partiler sosyal tabandaki farklılaşmaları aşır, farklı sosyal kesimlerden oy toplamaya yönelen yumuşak ideolojili partilerdir. Kendi üyelerinden çok seçmenlere hitap etmektedirler. Bu partilerde liderler öncelikle üyelere karşı değil daha ziyade geniş seçmen kitlesine karşı sorumludurlar.

Bu görüş uyarınca kitle partilerinin başlıca özellikleri şunlardır: 1- Partinin ideolojik bagajının büyük oranda azaltılması, 2- Üst düzey liderlik gruplarının güçlendirilmesi, 3- Parti üyesi bireyin rolünün azaltılması, 4- Nüfusun büyük bir bölümünden oy toplamak kaygısıyla, belirli bir toplumsal sınıf ya da zümrelerin vurgulanmaması, 5- Bir dizi çıkar gruplarına erişimin güvence altına alınması.

Hepsini yakala partileri en yüksek oy oranına ulaşabilmek için, sahip olduğu ideolojilerinden sıyrılan partilerdir. Bu partilerin tipik

⁴⁷Alaaddin Varol, a.g.e., s.17.

örnekleri olarak ABD’ndeki Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler gösterilebilir. İngiltere’deki İşçi Partisi ile Alman Sosyal Demokratlar da bu partiler arasında sayılabilir. Hepsini yakala partileri belirli toplumsal kesimlerin veya sınıfların temsilcisi olmaktan çok tüm ulusun temsilcisi olmak isteyen, finansmanının hem kamusal hem de özel kaynaklardan sağlayan, üyelerden çok liderlerin etkin olduğu ve katı bir ideolojik karakter taşımayan bir örgütsel yapıya sahip olan partilerdir. Bu partilerin ortaya çıkışları 1945 sonrasında olmuştur. 1945 sonrası dönemde, siyasetin teknik bir alana dönüşmesi, ideolojilerin gücünü yitirmeye başlaması ve kitle iletişim araçlarının gücünün artması sonucunda lider merkezli ve pragmatik bir niteliğe sahip partilerin ortaya çıkması için uygunzemin oluşturmıştır. Bu partiler sosyal tabandaki farklılaşmaları aşp, farklı sosyal kesimlerden oy toplamaya yönelen yumuşak ideolojili partilerdir. Dolayısıyla sadece tek bir sosyal sınıfın ya da sosyal bölümün desteğini değil geniş kapsamlı bir destek arayışındadırlar. Bu partiler liderliğe ve birliğe önem verirler. Bu partilerde parti üyelerinin bireysel rolünü azaltmak eğilimi vardır. Bu yönlerden klasik kitle partilerinden ayrılmaktadırlar. Hepsini yakala partieri özellikle seçim dönemlerinde kamuoyu gücünü kullanabilmek için her türlü aracı kullanmakta ve her türlü yönteme başvurmaktadır.

2.4.1.4. Kartel Partileri

Yazarlara göre var olan kartel partileri devlet kaynaklarını kendi müşterilerine (clientele) dağıttıkça toplumsal tabanlarından daha fazla kopmakta, buna karşılık güçlerini koruyabilmek için seçim sistemi, sandığa erişim, devletin medya kanallarının ayrıcalıklı kullanımı veya

hazine yardımları gibi araçlarla kartel dışında kalan diğer partilerin yükselişini engellemeye çalışmaktadırlar.⁴⁸

Bu partilerin doğuşunda siyasi partiler ile üyeleri arasında ortaya çıkan güven bunalımı etkili olmuştur. Finansmanlarını üye aidatları ile sağlayan siyasi partiler, zayıflayan örgütsel yapılarının bir sonucu olarak üyelerinin partiye olan sadakatinden şüphe duymaya başlarlar. Bunun sonucunda partilerin finansman ihtiyaçları için devlet yardımına istek ve eğilimleri artar. Bu parti tiplerinin kavramlaştırılması, partilerin devlet ile olan ilişkisine dayanmaktadır. Bu partiler dağınık ve geniş bir seçmen kitlesine yönelen ve bunların desteğini kazanmaya çalışan parti tipidir. Geniş seçmen desteğini sağlamak için kartel parti, özellikle seçim kampanyalarında yaptığı harcamalarla kendini göstermeye çalışmaktadır. Yönetme konusundaki yeteneğine vurgu yapan kartel parti, üyeleri ile bağı zayıf olan aynı zamanda da örgütsel açıdan güçlü olmayan bir yapıya sahiptir. Kartel partilerin temel unsurları şunlardır: Toplumdan uzaklaşarak devletle iç içe geçme, siyasi fonksiyonların temsilden hükümet etmeye yönelmesi, parti yarışmasının zayıflaması ve katmanlar yönetimine dayalı bir örgütlenme. Kartel parti, artan derecede devletle olan bir yakın ilişki ve sivil toplumdan da gittikçe artan bir mesafeli duruş biçiminde tanımlanabilir.

2.4.1.5. Modern Kadro Partileri

Son olarak Ruud Koole'ye ait olan modern kadro partileri, profesyonel bir lider grubunun hakim olduğu, düşük üye ve seçmen

⁴⁸Serkan Akıllı, "2007 Milletvekili Genel Seçimi Öncesinde Siyasi Parti Tüzüklerinin Üye Stratejileri Bağlamında Analiz", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 2012, s.162.

oranına sahip, disiplini sağlamak için parti içi dikey bir örgütlenmesi olan ve finansmanını üye aidatlarının yanı sıra devlet yardımlarıyla sağlayan partilerdir.⁴⁹

Modern kadro partileri Duverger'in kadro partilerinden hareketle oluşturulmuştur. Bu parti tipi daha çok, modern teknolojinin, politikacıların kitle iletişim araçları yoluyla geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırması ve kadro partisi örgütlenmesinin yararının artması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu partilerde üye olarak kaydedilen kişi sayısı azdır. Düşük üye ve seçmen oranı söz konusu olmasınarağmen, parti üyeleri, hem parti finansmanında hem de aday belirleme süreçleri açısından önemli görülmektedir. Parti profesyonel bir lider grubunun hakimiyeti altındadır. Bu partilerde seçmenlere dönük güçlü ve geniş bir yönelme vardır. Parti örgüt yapılanması dikey bir şekilde oluşturulmakta, bu yapılanma ile parti içi disiplini sağlama amacı hedeflenmektedir. Parti lider grubu parti tabanına karşı duyarlıdır ve onlara karşı hesap verirler. Parti finansmanı hem üyelerin bağış ve aidatları hem de devlet yardımı aracılığıyla karşılanmaktadır.

2.4.2. İşlevlerine Göre Siyasi Partiler

Amerikan Siyaset Bilimce Neumann siyasi partileri işlevlerine göre, bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri olarak ikiye ayırmaktadır.

⁴⁹Gökhan Karakurt, a.g.m., s.46.

2.4.2.1. Bireysel Temsil Partileri

Dar ve sınırlı bir siyasi katılma ortamında işleyen partilerdir.⁵⁰ Bu tür partilerin faaliyetleri, seçim kampanyaları, parlamento ve hükümet çalışmaları ile sınırlıdır. Üyelerin parti ile olan ilişkileri seçim kampanyalarında, partinin iktidarı elde edecek çoğunluğu sağlamasından öteye geçmez. Parti, üyelerinin hayatında çok sınırlı rol oynar ve onların günlük yaşayışları ve düşünceleri üzerinde bir egemenlik kurmaya çalışmaz. Onun içinde bunlara “sınırlı partiler” de denir. Mümkün olduğu kadar geniş seçmen topluluğuna hitap etmeyi amaçlayan bu partilerin aday göstermek ve seçilmelerini sağlamak temel işlev olarak kabul edilir. Seçilen adaylarda sıkı bir parti disiplinine tabi olmayıp kendi vicdanları ile baş başadırlar

2.4.2.2. Sosyal Bütünleşme Partileri

Sosyal bütünleşme partileri, kişiyi kendi kaderi ile başbaşa bırakan bireyci liberal anlayışa tepki olarak, kişinin toplumla yeniden kaynaştırılmasını sağlayacak örgütler olarak gelişmişlerdir. Üyelerini ideolojik ve örgütsel bir çatıda birleştirerek onlarla sürekli iletişim halinde olan bu partiler üyelerinin sosyal hayatlarıyla da ilgilenmektedirler. Sosyal Bütünleşme Partilerini; parti içi eğitim faaliyetleri ve partinin yan kuruluşları vasıtasıyla (Yardım kuruluşları, kooperatif, dernek vb.) üyelerinin hayatında önemli bir yer tutan “demokratik bütünleşme partileri” ve bir bakıma üyenin özel hayatı ile kamu hayatı arasında ayrımı ortadan kaldıran, toplumsal ilişkilerde parti dayanışmasını herşeyin üzerinde kabul eden, parti üyelerine çok sınırlı

⁵⁰Münci Kapani, a.g.e. s.183.

bir bağımsız düşünce ve davranış alanı bırakan katı bir ideolojik yapılanmadaki “totoliter bütünleşme partileri” olarak iki ayrı gruba ayırmakta mümkündür.⁵¹

2.4.3. Disiplinli Olup Olmamalarına Göre Siyasi Partiler

Siyasi parti yöneticilerinin üyeler ve partili parlamenterler üzerinde otoriteye sahip olup olmadıklarına göre, serbest ve disiplinli olarak ikili bir ayırım ortaya çıkmaktadır.

2.4.3.1. Serbest Partiler

Üyelerinin parti tüzük, program ve kararlarına sıkı bir disiplinle bağlı olmadıkları partidir. Serbest partiler parlamentoda üyelerinin belli bir yönde tutum almaları için bağlayıcı ve zorlayıcı kararlar almazlar. Ayrıca parti kararlarına uymayan, buna aykırı davranan üyeler için bu tip partiler etkili bir disiplin mekanizması işletmez. Anlaşılacağı üzere serbest partilerde parti grup kararı gibi bir kavram yer almamaktadır.

Günümüzde, serbest partilere örnek olarak ABD’deki Demokrat ve Cumhuriyetçi partiler verilebilir.⁵²

2.4.3.2. Disiplinli Partiler

Üyelerinin parti tüzük, program ve kararlarına sıkı bir biçimde bağlı oldukları bu partilerde; grup kararları milletvekillerini bağlar, tersine davranışlar disiplin cezalarına, giderek de partiden geçici ya da

⁵¹Gökhan Karakurt, a.g.m., s.46.

⁵² Siyasi Partilerin yapısı <http://grnmz.blogcu.com/siyasi-partilerin-yapisi-turkiye-de-siyasal-partilerin/11569597> Erişim tarihi: (16.05.2017)

kesin olarak uzaklaştırmaya kadar gidebilir. Parlamenter rejimin uygulandığı ülkelerde, partilerin disiplinli oluşlarının somut örnekleri parlamento faaliyetlerinde görülür.Parlamenterler parti gruplarında, grup çoğunluğunun aldığı kararlar doğrultusunda, meclis genel kurulunda oy kullanmaya mecbur bırakılmaktadırlar.Burada ortaya çıkan sorun parti disiplini ile, parti içi demokrasi ilkesi arasındaki dengeyi kurabilmektedir. Çünkü, parti disiplininin yerleşmesi, parti bünyesinde yönetici grubun ya da liderlerin partiye egemen olmaları ve giderek partilerde oligarşik eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.⁵³

Demokratik partilerde, parti yöneticileri ve organları, üyeler tarafından serbestçe seçildikleri gibi, partinin doktrini ve izleyeceği politikanın genel hatları belirli aralıklarla yapılan kongrelerde, farklı eğilimlerin tartışılması sonucu oluşur.Otokratik partilerde ise, yönetici kadrolar ve parti ideolojisi parti ileri gelenleri tarafından belirlenir.Disiplinli bir parti her zaman otokratik olmadığı gibi bütün otokratik partiler de disiplinli olmayabilir.

Siyasi partilerdeki parti disiplinin derecesi, siyasi sistemin işleyişi üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır.Parti üyelerinin, siyasi rekabetin ve gerilimin yüksek olduğu yasama organındaki oylamalarda birlikte ve aynı doğrultuda oy kullanmalarına parti disipliniadı verilmektedir.Burada önemli olan nokta üyenin farklı görüşe sahip olmasına rağmen, oyunu parti organlarının verdiği karar doğrultusunda kullanmasıdır. Parti disiplini çeşitli faktörlere bağlıdır: Siyasi partilerle

⁵³ Gökhan Karakurt, a.g.m., s.47

ilgili kanunlar, aday belirleme yöntemleri, parti ve adayların finansmanı, parti içindeki denetim usulleri gibi.⁵⁴

Siyasi parti yöneticilerinin, üyeler ve milletvekilleri üzerinde bir otoriteye sahip olup olmadıklarına göre, serbest ve disiplinli olmak üzere ikili parti ayrımı ortaya çıkmaktadır. Serbest partiler, üyelerini, milletvekillerini ve bakanlarını sert bir disiplin düzenine sokmayan partilerdir. Bu partiler, seçimlerde, parlamento çalışmalarında ve hükümet içerisinde üyelerinden mutlak bir sadakat istemezler. Serbest partiler çeşitli siyasi sorunlar karşısında üyeleri için bağlayıcı ve zorlayıcı karar almazlar. Parti, birçok konularda üyelerini tamamen serbest bırakmıştır. Bazı durumlarda parti liderleri, üyelerin davranışlarını etkilemeğe çalışırlarsa da, bu etkileme bağlayıcı ve zorlayıcı nitelikte değil; sadece ikna ve pazarlığa dayanır. Parti kararlarına uymayan veya parti liderlerinin isteklerine aykırı hareket eden üyeler hakkında herhangi bir disiplin işlemi yapılmaz.

Disiplinli partiler, parlamento içi ve parlamento dışı örgütleri içinde, üyelerini parti tüzüğü, programı ve kararları ile sıkı sıkıya bağlayan partilerdir. Disiplinli parti üyeleri, milletvekilleri ve bakanları, yasal olarak değilse bile fiilen partinin vekilleridir ve mecliste partilerinin kararlarını uygularlar. Özellikle mecliste yapılan oylamalarda grup kararlarına kesinlikle uyarlar. Bu çeşit partilerde, parti birliğini bozucu davranışlar, disiplin cezalarını gerektirebilir. Hatta bu disiplin cezaları partiden ihraca kadar gidebilir. Özellikle, parlamento çalışmalarında milletvekillerinin diledikleri gibi kendi serbest iradeleriyle oy kullanmalarından ziyade, bunlar parti liderliğinin veya

⁵⁴Serkan Akıllı, a.g.m., s.165.

parti meclis grubu çoğunluğunun direktifleri doğrultusunda oy kullanmaktadırlar. Parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı ülkelerde, partilerin disiplinli olmalarının somut örnekleri parlamento faaliyetlerinde görülür. Milletvekilleri, parti grup çoğunluğunun aldığı kararlar doğrultusunda oy kullanmaya mecbur bırakılmaktadırlar. Burada ortaya çıkan sorun, parti disiplini ile parti içi demokrasi arasındaki dengeyi sağlayabilmektir. Çünkü parti disiplinin yerleşmesi, parti bünyesinde yönetici grubun ya da liderlerin partiye egemen olmalarına ve giderek partilerde oligarşik eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁵⁵

2.5. Demokratikleşmede Siyasal Partileri Önemi ve Yeri

Demokrasi günümüzde en çok istenilen bir yönetim biçimidir. Siyasi partiler ise demokrasinin en önemli kurumlarından birisidir. Siyasi partiler halkın kendini siyasi anlamda ifade edebileceği, siyasi yaşama katılabileceği bir yapıdır. Siyasi partilerin olmadığı veya etkin olarak faaliyette bulunmadığı bir ülkede demokrasiden bahsetmek zordur. Ancak siyasi partilerin varlığı demokrasi için tek koşul değildir. Siyasi partilerin birden fazla olması, siyasi partilerin gerek hukuki normlar açısından gerekse teşkilat yapıları bakımından demokratik bir yapıya sahip olması; ayrıca ülkenin seçim yasalarının demokratik ilkelere göre düzenlenmesi gibi etkenler demokratik yapının önemli unsurlarıdır.⁵⁶

⁵⁵Ahmet Taner Kışlalı, a.g.m., s.131.

⁵⁶Ali Fuat Gökçe, “Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi Ve Disiplin Algisi: Türkiye”, **Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi**, Sayı:9, Kasım-2013, s.66.

Siyasal demokrasi deyince akla siyasi partiler gelmektedir.Siyasi partiler toplumun siyasete katılımının araçlarıdır.Siyasi partiler topluma önderlik yapıp, toplumu yönetirler.Toplumun sorunlarını çözer, onlara hizmet ederler. Bunun dışında siyasi partilerin devlet adamı yetiştirmek gibi görevleri de var. Etkin siyasal makamları belirlemek için düzenli aralıklarla yapılan serbest ve adil seçimlerin bir anlam ifade edebilmesi için ülkede birden çok siyasi partinin mevcut olması gerekir. Bununla birlikte seçimlere de birden fazla siyasi parti katılmalıdır.⁵⁷

Politikaya ister “İktidar İlişkileri” açısından, ister “karar alma süreci açısından bakalım bu iki ana yaklaşımın odak noktasında siyasi partilerin yer aldığını görürüz. Modern anlamda siyasi partilerin politika sahnesine çıkışları yeni sayılır.Bununla beraber, bu kuruluşlar çok hızlı gelişme ile hemen hemen bütün ülkelerde siyasal hayatın temel unsurları ve basilica dinamik güçleri haline gelmiştir. Siyasal sistemin niteliği ve karakteri ne olursa olsun- demokratik, otoriter ve totaliter- çağdaş toplumların hepsinde partiler birinci derecede rol oynarlar. Günümüzde “partisiz” rejimlere ancak bazı geleneksek (siyasal modernleşme dışında kalmış) toplumlarda rastlamak mümkündür. Bu bakımdan siyasal partileri her türlü değer yargısının ötesinde, modern devletin salt olguları olarak kabul etmek gerekir.⁵⁸

Siyasi partilerin toplumla bütünleşmesi ve geniş tabanlı bir katılımın sağlanması için siyasi partilerin demokratik ölçütlere göre teşkilatlanması ve faaliyetlerini demokratik ölçütlere göre yürütmesi gerekir.Dolayısıyla demokratik bir içyapıya sahip olmaları

⁵⁷Kemal Gözler, “**Türk Anayasa Hukuku**”, Ekin Kitabevi, Bursa-2000, s.132, <http://www.anayasa.gen.tr/demokratikdevlet.htm> Erişim tarihi: (19.04.2017).

⁵⁸ Münici Kapani, a.g.e., s.173.

gerekmektedir.Ancak parti disiplini olgusu parti içi demokrasiyle çelişmekte, birçok siyasi partiyi bu ikili girdap içinde sürüklemektedir.

Siyasi partilerde tabandan en üst yönetime kadar her kademede parti yöneticilerinin göreve gelme usulleri, parti politikaları doğrultusunda görüş bildirmeleri, partinin finansman sorunu ve giderilme hususları parti içi demokrasiyi etkilemektedir. Bunlarla birlikte toplumun sahip olduğu siyasi kültür de parti içi demokrasinin ilerlemesi açısından önemli bir unsur olarak belirtilebilir.⁵⁹

Siyasal partiler demokrasinin en önemli siyasal kurumlarından biridir.Günümüzde çok partili siyasal yaşamın olduğu klasik demokrasilere “Partiler devleti” denmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi’nin bir kararında belirtildiği gibi “çağdaş demokrasilerde yurttaşların devlet yönetimine katılmaları temel koşuldur.” Kişilerin ayrı ayrı güçleriyle sonuç almaları zordur.Bireysel iradelerini birleştirip yönlendirerek onlara ağırlık kazandıran özgün kuruluşlara gereksinim duyulmuştur.Bu kuruluşlar, vazgeçilmez öneme sahip olan siyasi partilerdir.Siyasipartiler, belli siyasi düşünceler çevresinde birleşen yurttaşların özgürce kurdukları ve özgürce katılıp ayrıldıkları kuruluşlardır.Kamu oyunun oluşumunda önemli etkinliği olan siyasi partiler, siyasi katılımları somutlaştıran hukuksal yapılardır. Siyasi partiler,demokrasinin olmazsa olmaz şartıdır.⁶⁰

Siyasal partilerin, modern siyasal sistemlerin en önemli unsurlarından biri olduğuna şüphe yoktur.Nitekim demokrasinin oluşum, gelişim ve yaygınlaşması da siyasal partiler sayesinde

⁵⁹ Ali Fuat Gökçe, a.g.m., s.66.

⁶⁰Ercan Haytoğlu, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, 1997, s.46.

gerçekleşmiştir.Günümüzde siyasal partiler, halk iradesinin en etkin ve etkili bir biçimde yansıtıldığı en önemli kurumlarında başında görülmektedir.⁶¹

2.6. Siyasi Partilerin Kararalma Sürecinde Rolü

Siyasal karar alma sürecinde kamusal mal ve hizmetlere olan talebin belirlenmesinde siyasal partiler önemli görevler üstlenmektedir. Çok partili temsili demokrasilerin olduğu ülkelerde seçmen=tüketici kamu mal ve hizmetlerine olan tercihlerini doğrudan belirtemezler. Bireyler tercihlerini partilerin açıklamış oldukları parti programları doğrultusunda belli süre bir siyasi partiye oy vererek açıklamış olmaktadır.

Siyasal partiler tek başlarına veya diğer partilerle birlikte siyasal iktidara gelmeye çalışan kuruluşlardır. Siyasal partiler iktidara gelebilmek için, organize olarak diğer partilerle rekabete girerler. Bu nedenle, liderlerini, oylarını ve ideolojilerini propagandalarla seçmenlere tanıtmaya çalışırlar.Ancak, partilerin iktidara gelmeleri yine ülkelerin sosyoekonomik yapılarına bağlı olarak değişmektedir.Sosyo-ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde ise, çeşitli şekillerde yönetimi ele geçirmektedirler. Partilerarası rekabetin olmadığı bu durumlar askeri darbe, iç harp veya gerilla eylemleri olarak sayılmaktadır. Siyasal partilerin önemli fonksiyonlarından biri, siyasal karar alma sürecini basitleştirici ve istikrarı sağlayıcı özelliğiyle ilgili bulunmaktadır. Ancak,

⁶¹Hüsamettin İnaç, Selami Erdoğan ve b., “Siyasal Partilerin Ortaya Çikişini Hazırlayan Sosyo-Politik Nedenler”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:13, Ekim-2007, s.2.

partilerarası rekabetin olumsuz olduğu durumlarda, siyasal partiler istikrarı bozucu bir faktör olabilirler.Bu nedenle, tüketici veya seçmenlerin tercihlerinin açıklanmasında önemli sapmalara neden olabilmektedirler.

Siyasal partiler hükümet ile halk arasında bir bağlantı kurarlar. Yani çeşitli propaganda ve organize olmuş örgütleriyle seçmenlerin parti programları hakkında bilgi sahibi olmalarını kolaylaştırırılar. Siyasal partiler ile seçmenler arasındaki bu bağlantı sendikalar, ticaret odaları ile kültürel ve sosyal dernekler tarafından sağlanır.Öte yandan, toplu yürüyüşler, parti üniforma ve bayraklarının kullanılması seçmenlerle partilerin bütünleşmekte olduğunu gösteren davranışlardır.Partilerin zayıf oldukları ülkelerde adaylar, genellikle yönetici ailelerin akrabalarından, askeri veya dini ortamdan gelmektedir.

Partiler, siyasal davranışlarıyla açıkça göstermeseler bile, belli bir ideolojiyi savunurlar veya toplum refahı için bazı değer hükümleri saptarlar.Partilerin benimsedikleri ideolojiler birbirine karşıt olabileceği gibi, bazı yönlerden birbirini destekler nitelikte de olabilir.Örneğin ABD'deki iki önemli siyasi parti uzun süreden beri benzer ideolojiyi savunmaktadır.Buna karşılık, Avrupadaki sosyal demokrat partiler arasında, iktidara gelme arzusu yönünden bazı farklar bulunmaktadır.

Çoğu sistemde politikacıların gücü, amaçları, hedefleri geniş olarak bilinmektedir. Siyasalacıların politik karar alma sürecinde nasıl bir rol oynadığını anlamak için şu unsurları gözönünde bulundurmak gerekmektedir;

i - Politikacıların siyasal karar alma sürecinde rollerinin ne olduğunu,

ii - Politikacıların diğer siyasal aktörlerle nasıl bir işbirliği yaptığını,

iii - Onların kamu organizasyonu niteliği taşıyan kurumlarla nasıl bir ilişki içinde olduğunu bilmek gerekmektedir. Ancak bu yapı farklı yönetim biçimlerinde değişiklik arzedeabilmektedir.⁶²

2.7.Siyasi Partilerin Yasama Sürecinde Rolü

Tarihsel süreçte nüfusun artması sonucunda doğrudan demokrasi uygulanamaz hale gelmiştir. Bu durum temsili rejimlerin ortaya çıkmasına yol açmış ve kanun yapma yetkisi yurttaşların temsilcilerinden oluşan parlamentoya verilmiştir. Hükümet sistemi ne olursa olsun, bütün temsili rejimlerde parlamentoların, kanun koyma, hükümeti denetleme ve devlet bütçesini kabul etme gibi üç temel işlevinin bulunduğu kabul edilmektedir. Kanun koymanın günümüzde parlamentoların temel işlevi olduğu gözlemlenmektedir.

Sistem gruplar üzerine kurulmuştur. Gruplar kendi milletvekilleri üzerinde oldukça etkindirler. Açık veya kapalı grup disiplini sayesinde milletvekillerinin her türlü yasama işlemleri bir şekilde grup tarafından denetlenmektedir. Hem iktidar, hem de muhalefet partilerine mensup milletvekillerinin kanun teklifleri, sözlü veya yazılı soru önergeleri, genel görüşme, Meclis araştırması önergeleri veya yasamaya ilişkin diğer faaliyetleri öncelikle mensubu oldukları siyasi parti grubunun bilgisine sunulmaktadır. Uygulamada gruptan kasıt grup başkanvekilleridir. Grup başkanı, milletvekili olan Genel Başkandır.

⁶²Mustafa Sakal, “Siyasal Karar Alma Sürecinde Yeralan Aktörler ve Roller”, **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 1998, s.214- 215.

Ancak yasamaya ilişkin faaliyetlerde grup başkanvekilleri aktif olarak görev almakta ve grup adına belirleyici olmaktadırlar. Anayasa ve İktüzüğe göre bir milletvekili sadece kendi imzasıyla kanun teklifi veya soru önergesi verebilir. Ancak milletvekilinin verdiği bir teklif grup açısından sorunlu olabilir. Bazen grup baskısıyla milletvekili vermiş olduğu kanun teklifini geri çekmektedir. Herhangi bir sürprizle karşılaşmamak için gruplar da üyelerinin yasama faaliyetlerini denetlemek ihtiyacı hissetmektedir. Ne kadar demokratik olduğu tartışılmakla birlikte uygulama bu yöndedir.

Siyasal partilerin grup iç yönetmeliklerine göre grup genel kurulları haftada bir kez olağan olarak toplanır. Uygulamada genellikle Salı günleri ve bazen Çarşamba günleri grup toplantıları yapıldığı görülmektedir. Siyasal partilerin genel kurulları, başkanlık divanları tarafından yönetilir. Başkanlık divanı, grup başkanı ya da başkanvekillерinden birinin başkanlığında iki yönetim kurulu üyesinden oluşur. Siyasi parti gruplarının genel kurulları ile yönetim kurullarının toplantıları kural olarak gizlidir. Grup yönetim kurulunun önerisi ve grup genel kurulunun kararı üzerine açık toplantı yapılabilir.⁶³

⁶³İler Turan, “Parlamentoların Etkinliği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi”,
http://www.tesev.org.tr/dosyalar/dl_siyasi_parlamento.php. Erişim tarihi: (20.05.2017)

BÖLÜM III

AZERBAYCAN'DA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE SİYASİ PARTİLERİN ÖNEMİ VE ROLÜ

3.1. Azerbaycan'da Siyasi Partilerin Tarihi

20. yüzyıla Azerbaycan'ın güçlü ve kalabalık bir aydın kadrolu ile girmesiyle birlikte, ülkede belirli ve programlı bir siyasi örgüt yoktu. Azerbaycan'da ilk siyasi grup bu yüzyılın ilk yıllarında Bakü'nün siyasi burjuvazisi ile toprak sahibi Azerbaycan soyluları tarafından sanayicilerin finanssal desteği ile kuruldu. Bu özlü grubun benimsediği ideoloji Türkiye'deki Genç Türkler akımının etkisinde kalırken, daha çok aşırı milliyetçi bir “sol kanat” liberal akıımıydı. Bu grubun önderleriyle teorisyenleri çoğunlukla İstanbul'da eğitim görmüş genç aydınlardı ve bu aydınlar grubu, Azerbaycan Siyasi Partilerinin hepsinin çekirdeği niteliğindeydi.

Açık seçik bir politik programdan ve parti hüviyetinden yoksun bulunan bu grup, ileride bütün Azerbaycan Siyasi partilerinde tekrar ortaya çıkacak ve Tatar, Kırım ve Orta Asya'daki benzerlerinden farklılaştıracak aşağıdaki bazı özellik ve eğilimlere sahipti

1. Genç Azerbaycan Aydınlarının İran monarşisine ve Şii kilisesine karşı duydukları düşmanlıktan kaynaklanan, din bürokrasisi aleyhtarı, ama dine karşı olmayan bir çağdaşçılık

2. Bakü petrol işçileri arasında çok sayıda Rus, Ermeni ve Gürcü ihtilalci bulunması, İslam toplumunun hemen her seviyesinde özellikle üst tabaka aydınlar arasında sosyalist fikirlerin daha yaygın olmasına sebep olmuştur. Diğer yandan geniş bir Müslüman sanayi proletaryasının varlığı Azerbaycan burjuvasını diğer Müslüman topluluklara oranla daha

“demokratik” ve çeşitli ihtilalci fikirleri benimsemeye daha açık olmaya itmiştir ki bu da halkçılık karakteriyle özdeşleşmiştir.

Rus ihtilaline kadar kendi içinde kenetli kalan bu grup ihtilalden sonra farklı ideolojileri ve siyasi görüşleri nedeniyle parçalanmışlardır. 1901 yılında Bakü’de ilk Rus “Sosyal Demokrat” derneğinin kurulmasıyla siyasi canlanma artmış ve bu dernek Bakü işçi çevresinde tutunarak başarı kazanmıştı. O dönemde Bakü sanayi işçilerinin çoğunluğunu (yarıdan fazlasını) İran Azerbaycan’ından gelen Türk Azeri işçileri teşkil ediyordu. Bu nedenle Rus sosyal demokratları, bu Türk işçileri kendi sıralarına çekerek, kendi davalarına hizmet ettirmek için, Sosyal Demokrat Partisi Bakü Komitesine bağlı ve bölüm şeklinde çalışan bir Türk teşkilatı kurmayı kararlaştırmışlardır.⁶⁴

3.1.1. Himmet Partisi

1904’te gerçekleştirilen Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) ikinci kongresinde, partinin Bakü komitesi ile işbirliğine giden, büyük çoğunluğu Azerbaycanlı olan Himmet (“İrade-çaba-iş birliği”) adında bir grup oluşturulmuştu. Asıl amaç Müslüman işçileri cezbetmektir.

Himmet, milliyet ya da etnisite temelinde değil, ancak bölgesel temelde parti kolu oluşturabileceğini söyleyen bolşeviklerin altın kuralına istisna teşkil eden bir örgütlenmedir. Örgütlenme, Mehmed Emin Resulzade (1913’e kadar), Meşedi Azizbeyov, Prokofi Apresianoviç Çaparidze, Sultanmecid Efendiyev, Ahmet Ağaoğlu, Miresadullah Mirkasımov, İsabey Aşurbeyov, Karabey

⁶⁴Cehun Mecidov, a.g.e., ss.81-82.

Karabeyov, Mehmedbağır Ahundovve Neriman Nerimanov bir grup Azeri aydının önderliğinde gerçekleştirilmişti. Partinin başkanlığına ilk önce Mehmed Emin Resulzade seçilmiş, daha sonra bu görevi Neriman Nerimanov yürütmüştür. Himmet'i kuran Azerbaycanlı aydınların RSDİP bağları mevcuttu. Resulzade'nin yönetimi sırasında, 1904-1905 yıllarında, Azerbaycan'ın ilk yasa dışı komünist gazetesi olan "Himmet" gazetesi yayımlandı. Gazete ilk sayısından itibaren Azerbaycan'da ve İran'da sosyal demokrat örgütler kurmayı amaçlayan ajitasyon çalışması yapmaya başladı. Parti kağıt üstünde RSDİP'nin Bakü Komitesi şubesi gibi görünse de, liderlerinin belli bir bölümünün bolşevik olmaması sebebiyle, örgüt RSDİP'den kısmen özerktir. Rusya'da 1905-07 devriminin patlak vermesiyle, Himmet çar rejimi tarafından bastırılır. İlgili dönemin ardından Transkafkasya'da geriye çok az insan kalır. Parti, Şubat Devrimi'ni takiben, Nisan 1917'de yeniden dirilir. Neriman Nerimanov liderliği üstlenir, partinin üst konumlarına Azizbeyov, Bünyatzade, İsrailbeyov ve Sultanov gibi devrimciler getirilir. 1918'den 1920 yılına kadar, Himmet Partisi Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamentosu'nda temsil edildi. 20 Şubat 1920 tarihinde, Himmet, Adalet Partisi, İran Ahrar Partisi ve Bakü Bolşevikleri birleşerek Azerbaycan Komünist Partisi'ni kurdular.⁶⁵

3.1.2. Difai Partisi

Azerbaycan tarihinde bundan sonra ikinci siyasi parti 1905 yılında Kafkasya'da, Ermenilerin Türk ve Müslüman halka hücum ederek, toplu

⁶⁵ Himmet <https://tr.wikipedia.org/wiki/Himmet> Erişim tarihi: (21.05.2017)

katliamlar yaptıkları sırada Ahmet Ağaoğlu, tarafından kurulan “Difai” fırkası olmuştur.

Azerbaycan Siyasi tarihinde adı “Müdafaa Teşkilatı” olan bu fırkanın kurulduğu tarihte Azerbaycan halkına çok büyük hizmetleri olmuştur.

Taşnaksütyun’un örgütlü hareketine karşı dağınık bir halde mücadele etmeye çalışan Müslüman aydınlar, özellikle Rus-Ermeni iş birliğinin tehdidine karşı 1905 sonbaharında Gence’de “Difai” adlı teşkilatı kurarak aralarında birlik oluşturmayı başarmışlardır. İşte bu dönemden sonra Azerbaycan Türkleri, Rus Bolşevik, Ermeni-Taşnak güçleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bolşevik, Taşnak, Andranik ve Amazasp güçlerinin faaliyetlerine Ruslar başta olmak üzere dış güçlerin destek olduğunu gösteren çok sayıda arşiv belgesi mevcuttur. Büyük çoğunluğu Rusça ve Azerbaycan Türkçesiyle olan belgeler, Ermeni ve Rus örgütlerinin sadece Osmanlı topraklarındaki özellikle Doğu Anadolu Türklerine değil, aynı zamanda Kafkaslar’daki Türklere ve diğer halklara da işkence ve soykırım uyguladıklarını göstermektedir.⁶⁶

“Difai” Cemiyeti'nin kurulması, Azerbaycan da siyasi faaliyetlerin gelişmesine de öncülük etti. Nitekim bir müddet sonra "Sosyalist Himmet Partisi", 1911 senesinde ise "Demokratik Musavat Partisi" kuruldu.

Neticede, Ermeni- Azeri savaşının bir mahsulü olan Difai öncelikle Rusya'ya karşı tavır alarak, Şeyh Şamil'in zamanından beri

⁶⁶ Beşir Mustafayev, “20. Yüzyılın Başlarında Güney Kafkasya’da Ermeni İsyan ve Tedhiş Hareketleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013 Güz (19), s.187.

herhangi bir düzenli direniş gösterilemeyen, bölgedeki uzun süren Çarlık idaresine karşı suskunluğunu yıkmıştır.⁶⁷

3.1.3. Rusya Müslümanları İttifakı Partisi

Azerbaycan siyasi tarihinde yer alan üçüncü parti 16-21 Ağustos tarihleri arasında Tataristan'ın Nijni-Novgorod şehrinde yapılan “Rusya Müslümanları Üçüncü Kurultayı” kararı ile programı hazırlanan “Rusya Müslümanları İttifakı” fırkasıdır.

Rusya, 1905'te millet meclisi olan Duma'da Türklere de temsil hakkı verilmişti. Rusya'da yaşayan Müslüman Türkler bu haktan en üst seviyede yararlanmak için çalışmışlar ve çok sayıda temsilciyi Duma'ya sokmayı başarmışlardır.

1905'te İsmail Gaspıralı, Ali Merdan Bey Topçubaşov ve Yusuf Akçura, Rusya Müslümanları İttifakı'nı kurdular. Savundukları ilkelerin başında "Vicdan hürriyeti, bütün Rusya vatandaşları arasında hukukta eşitlik, kültür sahasında milli gelişmeye kanunen müsaade" edilmesi geliyordu.

“1906 yılı Ocak ayında Sankt Peterburg'da toplanan ikinci kongre, "İttifak"ın nizamnamesini müzakere ve kabul etmiş, aynı yılın Ağustos'unda Topçubaşı Ali Merdan Bey'in riyasetinde ve Gaspıralı İsmail Bey, Akçuraoglu Yusuf Bey, Sadri Maksudi (Arsal) Bey, Fatih Kerimi Bey ve diğerlerinin iştiraki ile Nijini-Novgorod'da toplanan üçüncü kongre "İttifak"ın programını kabul ve Ali Merdan Bey'in riyasetinde merkez komitesi tesbit etmiştir”.

⁶⁷ Dursun Çelik, “19. ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan”, **Bilgi-3**, Güz 1996, s.67.

3.1.4. Müsavat Partisi

Dördüncü Siyasi Parti ise Azerbaycan tarihinde 1911 yılında kurulan “Türk Adem-i Merkeziyet Müsavat Partisi” olmuştur. Azerbaycan Siyasi tarihinde çok önemli yeri olan bu parti, milli istiklal davasını yürüten parti olmuştur.⁶⁸

1917 yılında Nesib Bey Yusifbeyli yakınları ile Gance’de Milli Federalistlerin Türk Partisi’ni kurdu.Yeni kurulan partinin esas talebi Rusyatopraklarının milli muhtariyetler esasına göre teşkil idi.1917 yılının temmuzunda bu parti Mehmed Emin Resulzade önderliğide Müslüman Demokratik Müsavat Partisi ile birleşerek Müsavat Partisi yani Eşitlik Partisi adıyla anılmaya başladı. Yeni partinin programlarında milliyetçi-federalistlerin esas talebi olan, Rusya'nın milli muhtariyetler esasında kurulması fikri savunuluyordu.

Mehmed Emin Resulzade, Müsavat Partisi'nin genelbaşkanı seçildikten sonra Gence'de partinin temsilcisi Nesib Bey Yusufbeyli oldu. 1917 yılında Rusya’da bolşevikler yönetime geldikten sonra partinin iç tüzüğünde değişiklik yapılarak Azerbaycan'ın tam bağımsızlığı talep edilmeye başlandı.

Azerbaycan Türklerinin milli istiklal hareketlerinde hiçbir teşkilat "Müsavat Partisi" kadar tesirli bir rol oynamamıştır. Birçok Azerbaycan Türkü, Himmet Partisi’nin 1907 senesinde Ruslar tarafından dağıtılmasından sonra, bu partide vazife gören Azerbaycan aydınlarından Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığında 1911 senesinde "Müsavat Partisi" kurulmuştur. Müsavat'ın teşkili ve kuruluş tarihi hakkında tam bir fikir birliği tesis edilememiştir; kimi yazarlar (Swietochowski) partiyi

⁶⁸Cehun Mecidov, a.g.e., s.83.

"gizli bir cemiyet" olarak niteler ve 1912 senesinde kurulduğunu iddia ederken, kimisi de (Kazemzadeh) doğrudan parti diyerek 1911-1912 tarihlerini vermiştir. "Müsavat" yani "eşitlik" manasına haiz bu isim, partinin Müslümanlara Ruslarla eşit hakların verilmesini temin etmek ve aynı zamanda tüm İslam Dün yası'nda hürriyete kavuşmak isteklerini temsil ediyor olsa gerekti.

Liderleri, Himmet Partisi'nin de kurucusu olan ve bir gazeteci olan Mehmet Emin Resulzade idi. Uzun zamandan beri siyasi hadiselerde yer alan Resulzade, Rus Hükümeti'nin baskısından sonra, İran'a gitmiş orada "İran-ı Azad" gazetesini çıkartarak Şah rejimine karşı muhalif hareketler içinde yer almıştı. Resulzade'nin liderliği, Müsavat Partisine ayrı bir güç katmıştı.⁶⁹

3.2. SSCB Dönemi Azerbaycan'da Siyasi Partiler ve Demokrasi

Azerbaycan uzun yıllar, totaliter siyasal yapıya sahip Sovyetler Birliği'nin içerisinde bulunduğundan demokratik ve liberal geleneklere sahip olamamıştır. 70 Yıllık Sovyet dönemi, otoriter yönetim anlayışını, buna uygun siyasal kültürü yerleştirmiş, insanların bilincini ve davranışlarını da bu şekilde oluşturmuştur. Bu tür siyasal sistemlerde Komünist Partisi, anayasal yollarla, yönetimi büyük ölçüde elinde bulundurmaktaydı ve siyasal sistem bir tek partinin otoriter hegemonyası altında bulunmaktaydı. Bu şartlar altında, çok partili siyasal sistemin, farklı görüşlerin mevcudiyeti söz konusu bile olamazdı. Bazı komünist devletlerde çok partili düzene müsaade edilse de, bu partiler komünist partisinin ideoloji ve politikasına karşı çıkmamaktaydılar. Örneğin,

⁶⁹ Dursun Çelik, a.g.m., s.70.

Çin’de, Çekoslovakya’da, Almanya Demokratik Cumhuriyeti’nde, Bulgaristan’da çok partili siyasal sistemler mevcuttu. Fakat, mevcut diğer partiler de Komünist Partisi’nin politikalarını desteklemekteydiler. Bu tür bir sistemin çıkmaza gireceğini çoğu kişi önceden de söylemekteydi.

1985’te, Sovyetler Birliği’nde başlayan Gorbaçov "perestroykası" ve "glasnostu" ile totaliter siyasal rejimin yapısı aşmaya başlandı. İlk defa olarak, alternatifli seçim düşüncesi ortaya kondu ve toplumun demokratikleşmesinin temeli atıldı. Demokratik güçlerin baskısı ile Komünist Partisi’nin imtiyazlı durumunu tespit eden, Anayasanın, partinin yönetici ve yönlendirici rolüne ilişkin 6. maddesi kaldırıldı. Komünist Partisi’nin devlet yönetimindeki tekелci pozisyonu giderek ortadan kalkmaya başladı. 1989’da ilk defa olarak, Sovyet Parlamentosu için alternatifli ve göreceli demokratik bir ortamda seçim gerçekleşti. Aynı yıl içerisinde Sovyetler Birliği’nde bulunan cumhuriyetlerin genelinde Komünist Partisi’ne muhalif olan teşkilatlar kurulmaya başlandı. Bunlar içerisinde Halk Cepheleleri, kitlesellikleri ve halk içerisindeki popülariteliği bakımından daha çok dikkat çekmekteydi.

Bu tür değişimler, Sovyetler Birliği’nde bulunan Azerbaycan’da da geniş bir biçimde gözlenmeye başlandı. Azerbaycan’ı, demokratik harekete ve siyasal aktifliğe teşvik edici nedenlerden birisi de, komşu Ermenistan’ın Azerbaycan’a karşı haksız toprak iddialarıydı. Karabağ Ermenileri’nin Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’la birleşmek yönündeki, 1988’te başlayan ayrılıkçı hareketleri ve bu davranışların Moskova’dan destek görmesi, Azerbaycan’daki siyasal süreci ateşleyici etki yapmaktaydı. Bu nedenle de, Azerbaycan’da demokratik şiarlarla

başlayan halk hareketi, kısa sürede Sovyetler Birliği'nden ayrılma ve bağımsız Azerbaycan Devleti'ni kurma hareketine dönüştü. İlk siyasal örgütlenmeler de bu dalga da görülmeye başlandı. 17 Temmuz 1989'da küçük teşkilat ve grupların bütünleştiricisi olarak kitlesel hareket olan Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) kuruluş toplantısı gerçekleştirildi. Sosyal bir kuruluş olarak çalışmakta olan Halk Cephesi, sıralarında çeşitli düşünce akımlarını ve onların taşıyıcısı olan siyasal teşkilatları birleştirmekte idi. Bu, ülkede daha ideolojik çizgiler ve siyasal amaçlara göre grupların oluşmadığı, siyasal çizgilerin ise tamamen milli-bağımsızlık ülküsüne dayandığı bir dönemdi. Bu nedenle de, genellikle siyasal faaliyetler imparatorluk karşıtı ve Sovyet karşıtı nitelik taşımaktaydı.

Halk Cephesi, kendi sıralarında sınıfsal kökenine bakmadan toplumun en geniş tabakalarını birleştirmekteydi. Burada temel ölçüt, milli düşüncelere ve demokratik değerlere bağlılık idi. Bu nedenle de, Halk Cephesi'nin üyeleri arasında hem komünistlere, hem sosyal demokratlara, hem de radikal milliyetçilere rastlanmaktaydı. Ama bu teşkilatın hem hareketlendirici kısmını hem de temel ideolojik yönünü milliyetçiler ve milliyetçilik oluşturmaktaydı.⁷⁰

⁷⁰Gabil Hüseyinli, "Azerbaycan'da Siyasal Partiler ve Siyasal İlişkiler", **Avrasya Dosyası**, **Azerbaycan Özel**, İlkbahar 2001, Cilt:7, Sayı:1, ss.161-163.

3.3. SSCB Sonrası Azerbaycan’da Siyasi Partiler ve Demokrasi

Azerbaycan uzun yıllar Sovyetler Birliğinin terkininde yer aldığından demokratik ve liberal geleneklere sahip olmamıştır. 70 yıllık Sovyet dönemi, otoriter yönetim anlayışını buna uygun siyasal kültürü yerleştirmiş, insanların bilincini ve davranışlarını da bu şekilde oluşturmuştur. Bu tür siyasal sistemlerde Komünist Partisi, anayasal yollarla yönetimi büyük ölçüde elinde bulundurmaktaydı ve siyasal sistem bir tek partinin otoriter hegemonyası altındaydı.

Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan’da mevcut olan yönetsel sistem eski düzeni aratmayacak şekilde merkezîyetçi bir yapıya sahiptir.⁷¹ Bu genel olarak başkanlık sistemine sahip olmaktan ve yetkilerin doğru kullanılmamasından kaynaklanan bir durumdur.

Başkanlık rejiminin en belirleyici özelliği sistem içinde yasama ile yürütmenin arasında statü olarak katı bir ayrılığın ya-pılandırılmış olmasıdır. Buna paralel olarak, yasama ve yürütme iktidarı iki ayrı seçimle halk tarafından belirlenmektedir. Başka bir ifade ile yürütme otoritesi meşruiyet açısından yasama iktidarına bağımlı değildir. Yürütme otoritesi kişi tarafından temsil edilir ve bu kişi doğrudan ya da dolaylı olarak halk tara-fından seçilmektedir. Bu durumun rejimin işleyişi üzerinde bir takım yansımaları söz konusudur. Öncelikle parlamentonun yürütmenin başı olan başkanın görev süresinc herhangi bir müdahale yetkisi bulunmamaktadır. Başkanın daparlamentoyu fesih yetkisi yoktur. Başkanlık rejiminde erken seçim söz konusu olamaz. Başkan ve yasama organı kendi görev sürelerini doldururlar. İkinci yansıma, yürütme otoritesinin seçilmiş başkanın otoritesine tabi olmasıdır. Saf başkanlık

⁷¹ Recep Rehimli, a.g.e, s.377.

rejimin belirleyici özelliklerinden biri parlamento üyelerinin bakanlık gibi yürütme ile ilgili görevlere getirilememeleridir. Kararlar başkan tarafından alınıp ve bakanlar bu kararların yürütülmesinden sorumludurlar. Diğer bir yansıma birbirlerinin işlerine karışmayan yasama ve yürütme iktidarına birbirlerini dengeleyecek bir takım karşılıklı yetkilerin tanınmış olmasıdır. Parlamentodan çıkan yasalara karşı başkana güçleştirici ya da geciktirici veto yetkisi tanınmıştır. Bazı ülke örneklerinde başkan belli konularda doğrudan referanduma gitme yetkisine sahiptir.

Başkanlık rejimin ayırt edici özelliklerinden bir diğeri, başkana bazı güçlü yetkilerin tanınmış olmasıdır. Veto yetkisine yukarıda değinilmişti. Buna ek olarak başkanın yürütmenin alanına giren konuları kararname ile düzenleme yetkisi bulunmaktadır. Bazı ülke örneklerinde yasamanın onayı ile belirli konularda kanun çıkarma yetkisini devralması bile söz konusu olabilmektedir.⁷²

Bu sadece Azerbaycan için değil diğer post-Sovyet ülkeleri içinde geçerlidir. Çünkü bu yeni sistemi oluşturan yönetici ve siyasiler eski rejimde yetişmiş kişilerden oluşmaktadır. Ama tüm bunlara rağmen Azerbaycan'da demokratikleşme sürecinde oluşturulan kurumlar ve yapılan yasalar devlete yeni görevler yüklemektedir. Devletin bu görevleri verimli ve etkili biçimde yerine getirebilmesi için, kurum ve kuruluşların mevzuatları yeniden oluşturulmuştur. Aynı zamanda devletin üstlendiği görevleri belirten yeni yasal düzenlemeler yapılarak yönetimde saydamlığın artırılması sağlanmış, yönetimde rüşvet ve

⁷² Haluk Alkan, “Azerbaycan Paradoksu- Azerbaycan’da İç ve Dış Politika”, USAK Yayınları, Ankara-2010, s.168.

yolsuzluğun ortadan kaldırılması için tüm kamu görevlerine personel alma yöntemi sınav sistemine bağlanmıştır.⁷³

1990'dan itibaren Azerbaycan'da siyasal partilerin oluşması yeni bir aşamaya girdi. Halk Cephesi'nin siyasal süreç üzerindeki eski tekeline giderek son verilmeye başlandı. Bu, Halk Cephesi'nden kopmalar ve ayrılmalar sayesinde oldu. Daha çok çeşitli liderler AHC'den ayrılarak kendi liderliklerinde partileri kurmayabastadılar. Yeni kurulan partiler daha çok sağ ideolojik eğilimler üzerinde oluşturulmaya başladılar. Bu bakımdan, milliyetçilik ideolojisini temel alan partiler, daha çok yaygınlaşmaktaydı.

İlk olarak, Halk Cephesi'nin sıralarından solcu görüşe sahip kişiler ayrılmaya başladılar. Bu, 1990'daki Ocak Katliamı'ndan sonra gerçekleşti. Bir zamanlar AHC'nin Yönetim Kurulu üyesi olmuş Zerdüşt Alizade ve Leyla Yunusova bu teşkilattan ayrılarak Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdular. Bunun ardından ülkede sosyal-demokratların toparlanması süreci de başladı. Nüfuzunu kaybetmiş olan Komünist Partisi de toparlanma sürecine girdi ve ilk gruplarını oluşturmaya başladı. Ama, o dönemde sosyal demokrat düşünceler daha çekici idi ve çevresinde bir kısım insan toplayabilmişti. İlk başlarda sosyal demokrat düşünce, ülkede yeterli popüleriteyi kazanamadı ve kısa sürede bu partide de parçalanmalar görölmeye başladı. Parti liderlerinden Leyla Yunusova, Zerdüşt Alizade'yi bağımsız olmamakla, dönemin iktidarıyla işbirliği yapmakla suçlayarak partiden ayrıldı ve Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdu. Daha sonra bu parti Vahdet Partisi ile birleşerek varlığına son verdi. Günümüzde, Azerbaycan'da sosyal

⁷³ Recep Rehimli, a.g.m., s.377.

demokratlar küçük bir grupturlar. Onlar, Uluslararası Sosyalist Enternasyonel'in üyesi olsalar da siyasal süreci pek etkileyememektedirler. Bu partinin Azerbaycan'ın seçilmiş kurumlarının hiç birisinde temsilcisi bulunmamaktadır. Sosyal demokrasinin Batı doktrinlerini savunan Sosyal Demokrat Partisi, liberal siyasal sistemi ve çok mülkiyetli ekonomik sistemi kabul etse de, büyük sermaye karşısında emekçi sınıfın çıkarlarının savunulması türünden talepler de ileri sürmektedir. Günümüzde Sosyal Demokrat Partisi'nin yaklaşık 1500-2000 üyesi bulunmaktadır. Bunlarla beraber, Azerbaycan'da sosyal demokratik düşüncelere yakın düşünceleri savunan Adalet, Sosyal Adalet, Sosyal Refah Partileri de vardır. Toplum içerisinde ciddi propaganda yaparlarsa, komünist düşüncüyü savunanların büyük çoğunluğu sosyal demokratların saflarına katılabilir.⁷⁴

Yirminci yüzyılın başlarında yaşanan ve demokratik boyutuyla da milli hafızada iz bırakmış olan tüm bu gelişmelerin; aynı yüzyılın son çeyreğinde SSCB'de baş gösteren demokrasi ve bağımsızlık hareketleri esnasında Azerbaycan'ın ön plandaki ülkelerden biri olmasında etkili olduğu söylenebilir. Nitekim SSCB'deki ilk muhalif kuruluşlardan biri olan Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) 1988 yılında Mehmet Emin Resulzade'nin demokratik cumhuriyet fikrini rehber edinmiş Alimler Cemiyeti'nin girişimleriyle Bakü'de kurulmuştur. Alimler Cemiyeti'nin yirminci yüzyıl başlarındaki demokrasi taraftarı milliyetçi çizginin devamı niteliğinde entelektüel bir topluluk olduğunun altı çizilmelidir. Dolayısıyla AHC'de sadece bir bağımsızlık örgütü konumunda olmayan,

⁷⁴Gabil Hüseyinli, a.g.m., ss.165-166.

demokrasi bilinci toplumun üstünde entelektüel bir topluluk vasfına da sahip bir siyasal organizasyondur.

3.3.1. Elçibey Dönemi

Nitekim bu ocaktan yetişen ve 7 Haziran 1992'deki seçimi kazanarak yeni kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olan Ebülfez Elçibey'de kısa süren iktidarında milli iradeye saygıyı ön plana alan, demokratik siyasal kültüre katkıda bulunan bir devlet adamı profili çizmiştir. Elçibey'in iki yılı bulmayan cumhurbaşkanlığı döneminde; başta Milli İstiklal Partisi'nin faaliyetleri olmak üzere sert muhalefete dahi tolerans gösterilmesi, ivedi bir şekilde AGİT başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşa Azerbaycan'ın katılımının sağlanması ve çıkarılan yasaların demokrasi ile çelişmemesine özen gösterilişi demokrasi adına olumlu gelişmelerdir. Bu arada siyasal sistemin demokratikleşmesi için neler yapılması gerektiği Elçibey döneminde ülke gündeminden düşmeyen tartışma konularından bir tanesi olmuştur. Hatta Karabağ'daki çatışmaların ülke gündemini belirlediği zamanlarda dahi parti içi demokrasi konusu gündemde yer bulabilmektedir. Tüm bunları AHC üyesi elitlerde Mehmet Emin Resulzade etkisiyle yer etmiş olan demokrasi özlemiyle de açıklamak mümkündür. Netice itibarıyla Elçibey döneminde demokrasi adına umut verici ve çoğu eski Sovyet ülkesine göre ileri düzeyde bir demokratik başlangıcın Azerbaycan'da sağlandığı söylenebilir.⁷⁵

⁷⁵Köksal Şahin, "Azerbaycan'a Yönelik Demokrasi Eksenli Bir Analiz", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 38, Eylül-Ekim-2013, ss.10-11.

Elçibey, demokratikleşme sürecine de çok özel bir önem veriyordu. Toplumda siyasi partilerin serbestçe teşekkülüne imkân sağlamak için siyasi partiler kanununu, basın hürriyetini garanti altına alacak kanunları, derneklerle ilgili yasaları ardı ardına uygulamaya koydu. Basın kuruluşlarını güçlendirmek amacıyla onlara Cumhurbaşkanlığı fonundan 100 milyon ruble para ayırdı. Bu kanunlar yürürlüğe girdikten sonra, Azerbaycan'da neşredilen gazete ve dergilerin sayısı 500'ü aştı. 30'dan fazla siyasi parti ve 200'e yakın derneğin, Adalet Bakanlığı'na tescili yapıldı.⁷⁶

Azerbaycan'da demokrasiye yönelik yukarıda özetlenen pozitif hususlarla çelişen ve demokrasi doğrultusunda atılan hukuki ve siyasi adımların işlevselliğini azaltan tarihsel ve sosyolojik unsurlarda söz konusudur. Bu bağlamda ilk olarak demokrasinin inşası için gerekli elit eksikliğinden bahsedilebilir. Bu eksikliğin esas manada Azerbaycan'ın komünist geçmişiyle alakalı bir miras olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 1992'de demokratik bir devlet inşa etmek için Elçibey önderliğinde kollar sıvanmışken, ardından Haydar Aliyev tarafından batılı demokratik bir ülke olma hedefi doğrultusunda adımlar atılırken demokratik bir toplumsallaşma yaşamamış, dolayısıyla demokratik bilinci düşük kadrolar ekseriyetle işbaşındadır. Bu eksikliğin demokrasiye geçiş sürecinde git-gellere (dalgalanmalara) yol açan faktörlerden biri olduğunu söylemek de mümkündür. Bu noktada doksanlı yılların başında Azerbaycan'daki çevresel şartların da demokrasi yolculuğunu kolaylaştıracak nitelikte olmadığını tekrar etmekte yarar vardır. Savaş,

⁷⁶ Köksal Şahin, a.g.m. s.11

enerji mücadelesi, komşu ülkelerdeki karışıklıklar, demokratik elit eksikliği derken Azerbaycan'daki demokrasiye geçiş süreci çoğu kez batı ile uyumlu ılımlı otoriter bir görünüme bürünebilmiştir.⁷⁷

3.3.2. Haydar Aliyev Dönemi

Azerbaycan'ın üçüncü cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev dönemini bu tespitler ışığında ele almak faydalı olacaktır. Artan sıkıntılar karşısında tecrübesine güvenilen bir lider olarak devrin cumhurbaşkanı Elçibey tarafından Haziran 1993'te Bakü'ye davet edilen Haydar Aliyev aynı yılın Ekim ayından itibaren ipleri tamamen eline almıştır. Haydar Aliyev'in ilk iş olarak Ermenistan'la ateşkes imzalayarak savaşı durdurması ve ardından da hiç de fena bir anayasa olmayan 1995 Anayasasını yürürlüğe sokması başarılı bir stratejist olduğunu göstermekte.⁷⁸

1995 sonrasında ülkede siyasal hayat 1995 Anayasası'nda oluşturulan yapının baskıcı yöntemlerle yerleştirilmesi çabaları ile şekillenmiştir. Bu ilk dönemde iktidar seçkinleri, yakın dönemde ülke siyasetinde aktif rol oynayan ve artık muhalefete geçmiş bulunan unsurları zayıflatmayı, siyasal merkez üzerinde oluşturdukları baskıları frenlemeyi hedeflemişlerdir. Bu dönem aynı zamanda iktidar seçkinleri arasındaki dengelerin yeniden şekillendirildiği bir dönem olmuştur. Merkezinde Haydar Aliyev'in kişisel otoritesinin belirleyici olduğu kamu gücü, muhalif siyasal oluşumlar ve basın üzerinde otoriter baskının kurulmasında bir araca dönüştürülmüştür. Siyasal iktidar bir yandan

⁷⁷Köksal Şahin, a.g.m., ss.10-11.

⁷⁸Levent Gönenç, "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:47, Sayı:14, ss.187-188.

Batılı ülkelerle ilişkileri geliştirirken, diğer yandan bu ülkelere yükselen ve ülkedeki insan haklarına özen gösterilmesi yönündeki talepler karşısında oldukça ağır hareket etmiştir. 1996'dan başlayarak, muhalefet üzerinde özellikle Nahçıvan'ın Keveki kentinde sürgün hayatı yaşamakta olan eski Cumhurbaşkanı Elçibey ve yakın çevresine baskı kurulmuş, Elçibey'in yapmak istediği basın toplantılarına izin verilmediği gibi gizli olarak kendisiyle görüşmeyi başaran bazı gazeteciler tutuklanarak cezalandırılmıştır.⁷⁹

1995 Anayasası için yapılan referanduma katılım oranı % 86'olmuş; % 91,9 oranındaki evet oyu neticesinde bu anayasa yürürlüğe girmiştir. Anayasa; temsil ilkesi (Anayasa md.1 ve 6), halk egemenliği prensibi (Anayasa md.2) güçler ayrılığı prensibi (Anayasa md.7), demokratiklik (Anayasa md.7) gibi çoğulcu ve sınırlı demokrasinin varlığı açısından hayati önem taşıyan ilkelere dayanmaktadır. Siyasal sistem devletin üç temel gücünden “yürütme” ön planda olacak şekilde biçimlendirilmiş; yürütme gücü de halk tarafından seçilecek cumhurbaşkanının kontrolüne bırakılmıştır (Anayasa md 99). 1995 Azerbaycan anayasasında; anayasa yargısı (Anayasa md.130) ve yargı kontrolünde seçim yapılmasına da yer verilmiş (Anayasa md.86) olması demokrasi adına önemli artılardır. Bu anayasada referandum (halkoyu) uygulamasının da geniş bir şekilde yer aldığı görülmektedir. (Anayasa md.3) 1995 Azerbaycan Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin de ayrıntılı bir şekilde yer aldığı görülüyor. Anayasanın ikinci kısmının üçüncü bölümünde sayılan hak ve özgürlükler eski Sovyet ülkelerinde yapılan birçok anayasaya göre (sözgelimi Kafkasya

⁷⁹Haluk Alkan, a.g.e., s.168.

ve Orta Asya'daki anayasalardan) ayrıntılıdır. Uluslararası temel insan hakları sözleşmelerinde yer alan hak ve özgürlüklerin anayasaya itina ile aktarıldığını söylemek de mümkün.⁸⁰ Anayasanın 12, 26, 60 ve özellikle de 71. maddesinde temel hak ve özgürlüklere yönelik ciddi garantiler de söz konusu. Demokratik siyasal kültürdeki yetersizliğe karşın bağımsızlık sonrası (demokrasiye geçiş döneminde) yapılan ilk anayasada demokratik ülke anayasalarındaki standarda yaklaşılmış olması önemli bir başarıdır. Bu hususu demokratik siyasal geleneklerin oluşması açısından doğru bir başlangıç ve ciddi bir iyi niyet gösterisi olarak değerlendirmek de mümkün. Ancak anayasal alandaki bu olumlu başlangıcın pratiğe pek yansıdığı söylenemez. Haydar Aliyev döneminde bilhassa seçim sathı mahalline girilmesiyle birlikte; başta basın, gösteri ve ifade özgürlükleri olmak üzere medeni ve siyasi hakları kullanmanın muhalefet açısından zorlaştığı söylenebilir. Siyasal hayatın olağan akışı içinde de yönetime eleştiride bulunmanın dahi kısıtlandığı dönemlerden de bahsedilebilir. Özellikle muhalif siyasi gruplara ve bağımsız medyaya yönelik tutuklama ve kısıtlamalar zaman zaman uluslararası insan hakları kuruluşlarının da gündemine oturmuştur. Yine siyasi parti kapatmaları da Azerbaycan'ın demokrasi noktasındaki iyi niyetli çabalarına gölge düşürmüştür. Haydar Aliyev döneminde temel hak ve özgürlüklerin tam olarak işletilememesi nedeniyle serbest-dürüst seçim ve muhalefetin iktidar olma şansının muhafaza edilmesi gibi hususlarda ciddi sıkıntılar yaşandı.⁸¹ Müsavat partisinin yayın organı Azadlık Gazetesi yetkilileri, 1996 yılı içinde 105 haberlerinin ön sansüre tabi

⁸⁰ Levent Gönenç, a.g.m., ss.187-188.

⁸¹ Köksal Şahin, a.g.m., ss.11-12.

tutulduğunu açıklamaktaydı.⁸²1999 yılına kadar, 1993 yılında çıkartılan bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Devlet Sırlarını Koruma Birimi (Glavlit) tarafından basına ön sansür uygulaması yapılırken, bu tarihte ön sansür kaldırılmış;⁸³ Buna karşılık hükümet aleyhine yayın yapan gazeteler hakkında geniş karalama kampanyaları, tutuklamalar, para ve hapis cezaları ile geçici kapatma uygulamalarına ağırlık verilmiştir. Bu cezalandırmalardan henüz yayınlanmamış makale taslakları bile kurtulamamaktadır.İlginç diğer bir sansür yöntemi ise istenmeyen radyo yayınları sırasında veya seçimler öncesinde muhalefet partilerinin TV ve radyoda yapacakları konuşma saatlerinde yaşanan “elektrik kesintileridir”. 14 Temmuz 2000'de Çeçen sorunu ile ilgili bir özel radyonun yayınları bu şekilde engellenmiştir. Ayrıca Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun'un 19. maddesi bir yayın kuruluşu hakkında üç defa soruşturma açılması durumunda, yerel yönetim birimlerine ilgili yayın kuruluşunun yayınının durdurulması istemiyle dava açma yetkisi tanınmaktadır. Ülkede resmi olarak siyasi mahkûmların varlığı kabul edilmese de uluslararası kuruluşların bu konudaki raporları dikkate alındığında 300 ila 700 kişinin siyasal nedenlerle hapishanelerde tutuklu bulundukları ileri sürülmektedir. Gerek Cumhurbaşkanlığı seçimleri, gerekse Meclis seçimleri öncesinde muhalefet adaylarına yönelik yaygın cezalandırma, tutuklama, muhalif gazetelerin geçici sürelerle yayınlarının ya-saklanması yönündeki uygulamalar seçimlere gölge düşürmektedir. 2000 yılındaki Meclis seçimleri öncesinde bu şekilde iki gazetenin yayınları yasaklanmış, Müsavat partisinin Nahçıvan adayının

⁸²Haluk Alkan, a.g.e., s.168.

⁸³Rizvan Genberli, “Azerbaycan’da Bitmeyen Geçiş Süreci ve Medya Çıkmazı”, **Avrasya Dosyası** **Azerbaycan Özel Sayısı**, 2001, Cilt:7, Sayı:1, ss. 213-215.

da aralarında bulunduğu bazı siyasal liderler ve gazeteciler tutuklanmışlardır. Seçim yasasını protesto etmek için 15 Ağustos 2000’de yapılan gösterilerde tutuklananların sayısı 500’ü buluyordu. Ülkede 1993’ten beri yapılan bütün seçimler için yukarıdaki uygulamalar geçerlidir. Eşit rekabete fırsat tanımayan siyasal rejim ve muhalefetin sürekli olarak baskı altında tutulmasının ötesinde ülke, yapılan seçimlerle ilgili olarak, AGİT gözlemcileri başta olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşların eleştirilerine uğramaktadır. Özellikle, iktidara yakın yerel yöneticiler ve yerel seçkinler tarafından yönlendirilebilen kırsal kesim dışında, gelişmiş kentlerdeki oy sandıklarından normalin üstünde geçersiz oyun çıkması dikkat çekmektedir. 1998 Ekiminde yapılan Cumhurbaşkanlığı ve aynı yılın Aralık ayında yapılan yerel yönetim seçimleri ağır bir manüplasyon ve baskı ortamında gerçekleştirilmiştir. AHC ve Müsavat Partisi üzerinde oluşturulan baskı nedeniyle bu oluşumlar seçime gidememiş Haydar Aliyev zayıf rakipleri karşısında (İtibar Mamedov, Ferudun Hasanov, Hanhuseyin Kazımh, Eşraf Mehdiyev ve Nizam Süleymanov) oyların %76,1’ini alarak ikinci kez Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Seçimlerde Aliyev’in en güçlü adayı olarak gösterilen ancak muhalefetin desteklemediği İtibar Memedov ise %11,6 oranında oy alabilmiştir.⁸⁴

Bu durum iktidar ile muhalefet arasında kaynak ve imkanlar açısından büyük eşitsizliğe yol açmıştır. Bu tabloya diğer Kafkas ülkelerinde olduğu gibi konsensüs ya da görüşme kültürünün olmamasının eklenmesiyle iktidar-muhalefet arasındaki kutuplaşmanın

⁸⁴ Haluk Alkan, a.g.e., ss.168-169.

kronik bir hal aldığı söylenebilir.⁸⁵Yine Haydar Aliyev döneminde oyların sayımı sırasında anayasadaki dürüst seçim ilkesine gölge düşüren anti demokratik uygulamalar yapıldığı uluslararası gözlemciler tarafından da gündeme taşınan bir konudur.⁸⁶ Ebulföz Elçibey'in %59'luk oy oranıyla kazandığı 7 Haziran 1992 tarihli Cumhurbaşkanlığı seçiminin serbest ve dürüst seçim ilkeleri bağlamında uluslararası toplumca iyi bir başlangıç olarak değerlendirildiği göz önüne alındığında Haydar Aliyev döneminde en azından seçimlerin daha demokratik bir şekilde gerçekleşmesinin önemli bir beklenti olduğu da belirtilmelidir. Azerbaycan'da Haydar Aliyev dönemiyle birlikte belirginleşen bu sıkıntıların demokrasiye geçiş süreci içindeki hemen her ülkede bir şekilde yaşanacağını da ifade etmek gerekir. Yukarıda dile getirilen olumsuzluklar yıllarca demokrasi ile idare edilen bir ülkede yaşandığı takdirde gerçekten şaşırtıcı olacaktır.

Bağımsızlığının ilanından Azerbaycan siyasi sisteminde, ülkenin kurucu iradesi olan Ebulföz Elçibey önerliğindeki Azerbaycan Halk Cephesi ile ülkeyi dünya sistemine entegre eden Haydar Aliyev'in liderliğindeki yeni Azerbaycan Partisi ön plana çıkmıştır. Azerbaycan siyasi sistemi bu günde İlham Aliyevin YAP'ı ile Elçibeyin çizgisini takip eden muhalifet partileri arasında şekillenmeye devam etmektedir. Bu bağlamda yaklaşık 17 yıldır iktidara sahip olan YAP, parti sistemleri sınıflandırmasında karmaşık tek parti sistemi sınıfına dahil edilebilir. Karmaşık tek parti sisteminde birden fazla siyasi parti hukuken ve fiilen iktidar için mücadele ediyor olarak gözüксе de bu görüntü aldatıcıdır.

⁸⁵Köksal Şahin, a.g.m., ss.11-12.

⁸⁶Araz Aslanlı, "Devlet Başkanlığı Seçimi Öncesi Azerbaycan'daki Durum", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/106307> Erişim tarihi: (28.05.2017)

Partiler arasında bir tanesi belli bir süreklilik dahilinde seçicileri kazanmaktadır. Sürekli olarak belli bir üstünlüğü sağlamış bu parti, tek parti sistemleri arasında hakim parti olarak kategorize edilmiştir.

Azerbaycan siyasal sistem, iktidardaki YAP ve muhalifeti oluşturan AHC çizgisindeki muhalefet partileri arasında mücadelelerle sürmektedir. Elçibey Azerbaycan tarihi için bir dönüm noktasıdır. Kendinden sonra kurulan ve muhalefeti oluşturan milliyetçi partilerin temel prensipleri Elçibey politikalarına dayandırılmıştır. Muhalifeti oluşturan önemli partilerin ilki AHC nin partileşmesi ile oluşan belli dönem Elçibeyin başkanlığını yaptığı AHCP'dır. İkincisi AHC'den ayrılan - Elçibey döneminde Milli Meclis başkanlığı yapmış - İsa Kamber önderliğinde kurulan Azerbaycan Musavat Partisidir. Azerbaycan siyasal sisteminde öne çıkan diğer muhalifet partileri ise Milli İstiklal Partisi, Vatandaş Hemreylisi Partisi, Azerbaycan Demokrat Partisi, Azerbaycan Liberal Partisi ve Ana Vatan Partisi.

Azerbaycanda Milli Meclis seçkileri 5 il arayla gerçekleşmektedir. 1995 seçimlerinde 124 üyeli meclisin 89'nu YAP, 21'ni iktidara yakınlığı ile bilinen bağımsızlar oluşturmuştur. Muhalifet ise %10 oranında bir temsil ulaşabilmiştir.

2000'deki Azerbaycan Milli Meclis seçim sonuçlarına göre YAP 75, AHCP 6, Musavat Partisi 2, AKP 2, AMİP 2 VHP 3, Bağımsızlar ise 35 milletvekli ile meclise girmiştir.⁸⁷

⁸⁷Ahmet Turan Esen, "2013 Seçimleri Yaklaşırken Azerbaycan'da Muhalefet Partileri", 22 Haziran 2013, <http://www.21yyte.org/arastirma/azerbaycan/2013/04/22/6963/2013-secimleri-yaklasirken-azerbaycanda-muhalefet-partileri> Erişim tarihi:(28.05.2017)

3.3.3. İlham Aliyev Dönemi

Azerbaycan'ın dördüncü cumhurbaşkanı olan İlham Aliyev'in iktidar döneminde ise iyiye doğru bir gidişten bahsetmek mümkün. İlham Aliyev Azerbaycan'ın dördüncü Cumhurbaşkanı olarak 15 Ekim 2003 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimiyle işbaşına geldi. İlham Aliyev'in birinci dönemi serbest ve dürüst seçim bağlamında yoğun eleştirilere sahne olmuştur 2008 yılında başlayan ikinci döneminde ise bu meyandaki eleştirilerin giderek azaldığı görülüyor. Zira uluslararası toplumun eleştirileri dahilinde demokratik adımlar atılmaya başlamış, demokrasi bağlamında bir iyiye gidiş kendini hissettirmiştir. Bu dönemde 2008 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 2010 Genel Seçimlerinde serbest ve dürüst seçimin gerekleri noktasında ciddi bir gayret göze çarpıyor. Batılı demokratik kurumlarla yoğunlaşan ilişkilere de bakarak İlham Aliyev'in ikinci dönemi ile birlikte Azerbaycan'da demokratikleşme bağlamında bir yeniden yükselişin, başka bir ifade ile normatif demokrasiye yakınlaşma sürecinin başladığı söylenebilir.⁸⁸

YAP'ın hakimiyetinin sürdüğü bir sonraki seçim 2005'te gerçekleşmiştir. Kasım 2005'te Azerbaycan Milli Meclis seçimleri neticesinde 4 seçim bölgesinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. Seçimleri iptal edilen bölgeler arasında AHCP lideri Eli Kerimli'nin kazanmış olduğu bölgenin de olduğu dikkat çekmiştir. Seçimleri yenilenen bölgelerle birlikte genel tabloya; 61 YAP, 46 Bağımsız, 2 AVP, 3 VHP, 5 Musavat partisi, 1 AHCP ve 7 iktidar yanlısı partiler şeklinde olmuştur. Bu seçimlerin dikkat çeken bir diğer özelliği

⁸⁸Köksal Şahin, a.g.m., ss.12-16.

ise katılım oranındaki düşüklüktür. 2005 seçimlerinin katılım oranı %42 olmuştur.

Kasım 2010 seçimlerinde de Azerbaycan Milli Meclisinde büyük çoğunluluk İlham Eliyev'in liderliğindeki YAP elde etmiştir. Seçimlere katılım oranı %50.1, YAP aldığı %45.8 oy oranı ile meclise 72 millet vekili ile birinci parti olarak girmiştir. VHP % 1.6 ile 3, AVP % 1.4 ile 2 millet vekili hakkı kazanmıştır. Seçimlerde dikkat çeken önemli olan ise bağımsız olarak seçimlere katılanların %48.2 oy oranıyla 48 temsilçi hakkı kazanmış olmasıdır. Ancak Azerbaycan kamuoyunda, gerçekte bağımsız olarak adlandırılan adayların büyük çoğunluğunu iktidardaki partilerin politikalarını destekleyen kişiler olduğu iddia edilmiştir.

Muhalefetin ana partileri olarak görünen AHCP ve AMP ise mecliste temsilci bulundurmak hakkı kazanamamıştı. Seçimlerin hemen ardından Muhalefet Cephesi liderleri Kerimli ve Kamber seçimlere hiyle ve sahtekarlık karıştığını, seçim sonuçlarını tanımadıklarını açıklamışlardır. Muhalefet, Azerbaycan'daki çoğu seçimin Stalin'in "oyu veren değil, sayan önemlidir" sözüne göre gerçekleştiğini iddia etmiştir.⁸⁹

2015 Kasım seçimlerinde de İlham Aliyev'in başkanlık ettiği YAP %55.7 oranla kazanmıştır. Yeni Azerbaycan Partisi'nin 125 sandalyeli parlamentoda 75 üyelik kazandı.

⁸⁹Ahmet Turan Esen, "**2013 Seçimleri Yaklaşırken Azerbaycan'da Muhalefet Partileri**", 22 Haziran 2013, <http://www.21yyte.org/arastirma/azerbaycan/2013/04/22/6963/2013-secimleri-yaklasirken-azerbaycanda-muhalefet-partileri> Erişim tarihi: (28.05.2017)

Kalan sandalyeleri ise bir dizi küçük muhalefet partisi ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e sadık isimler kazandı.

Azeri muhalefeti, hükümeti muhalifleri hapse atmakla suçluyor.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı AGİT hükümetin kısıtlamalarını gerekçe göstererek seçime uluslararası gözlemci göndermedi.

Oylamada 10'dan fazla partinin yarışmasına karşın uzmanlar, hükümete gerçekten muhalefet eden partilerin seçime katılmadığını söylüyor.

Muhalif Müsavat Partisi lideri Arif Hacı, Reuters Haber Ajansına yaptığı açıklamada, "Seçim öncesi dönemde büyük ihlaller yapıldı. Bu nedenle boykot ettik" dedi.

AGİT Azerbaycan'da bağımsızlıktan bu yana yapılan hiçbir seçimi "özgür ve adil" diye tanımlamadı.

Örgüt 20 yıldan uzun süredir ilk kez bu seçime gözlemci göndermedi ve Azerbaycan hükümetinin "bağımsız ve eleştirel seslere baskısını" kınadı.

Azerbaycan'ın demokrasi noktasında geldiği noktaya yönelik son olarak demokratikleşmeye ilişkin karşılaştırmalı ülke çalışmaları yapan uluslararası kuruluşların yayınladıkları endekslere göz atmak faydalı olabilir.⁹⁰Bu sahada dünya çapındaki en büyük bağımsız ve saygın kuruluş olarak kabul edilen Freedom House'un 2016 raporunda siyasi özgürlükler cetvelinde Azerbaycan 16 puanla oldukça gerilerde. Küresel Demokrasi Platformunun indeksinde ise otoriter rejimler kategorisinde yer alıyor, 2016 raporunda 167 ülke içerisinde 148. sırada yer almış.

⁹⁰Köksal Şahin, a.g.m., ss.12-16.

Azerbaycan Ekonomist dergisinin hazırladığı endekste ise 3.31 puanla 129. sırada. Bu sonuçlar Azerbaycan'ın son yıllardaki iyiye gidişe rağmen henüz; ifade özgürlüğü başta olmak üzere sivil özgürlükler noktasında istenilen düzeyde olmadığına işaret ediyor.⁹¹

Ülke basını üzerinde 1993'ten günümüze şekli ve yöntemi değişse de doğrudan veya dolaylı olarak kapsamlı bir sansür uygulaması sürdürülmektedir. Bugün ülkede medya kuruluşları üzerinde çok yönlü bir denetim mekanizması işletilmektedir. Yerel yönetim organları, Basın ve Enformasyon Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı bu denetimin başlıca aktörleridir. Azerbaycan'da basına ve basın çalışanlarına uygulanan sansür ve baskılar ilginç boyutları olan çok yönlü bir olgudur.⁹²

Azerbaycan'daki iktidar, iktidar-muhalefet ilişkilerinin kurulmasına imkan sunmalı ve demokratik, şeffaf seçilerin yapılmasını sağlayarak toplumda siyasal partilerin daha demokratik şartlarda mücadele etmesine zemin hazırlamalıdır.⁹³

⁹¹Köksal Şahin, a.g.m., ss.12-16.

⁹² Haluk Alkan, a.g.e., s.168.

⁹³Ahmet Turan Esen, "2013 Seçimleri Yaklaşırken Azerbaycan'da Muhalefet Partileri", 22 Haziran 2013, <http://www.21yyte.org/arastirma/azerbaycan/2013/04/22/6963/2013-secimleri-yaklasirken-azerbaycanda-muhalefet-partileri> (15.04.2017)

SONUÇ

Araştırmamızın sonuç bölümünde demokratik sistemlerde siyasal partilerin önemi ve yeri ve Azerbyacan'da siyasal partilerin demokratikleşme sürecinde önemi ve tarihi ele alacağız.

Araştırmadanda görüldüğü üzere demokrasi için siyasal partiler nerdeyse vazgeçilmez bir rola, demokratikleşme için çok önemli bir yere sahip.

Azerbaycan içinde bu böyle, çünkü şu anda demokratikleşme yönünde yeni addımlar atmaya çalışan Azerbaycan malesef siyasal partilerin doğru bir biçimde yapılandırılmaması ve onlar için engellerin hala devam etmesi, nerdeyse hiç muhalif partilerin etkisiz olması demokrasi adına çok olumsuz bir durum.

Azerbaycan'daki iktidar, iktidar-muhalefet ilişkilerinin kurulmasına imkan sunmalı ve demokratik, şeffaf seçilerin yapılmasını sağlayarak toplumda siyasal partilerin daha demokratik şartlarda mücadele etmesine zemin hazırlamalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ALKAN Haluk, “**Azerbaycan Paradoksu- Azerbaycan’da İç ve Dış Politika**”, USAK Yayınları, Ankara-2010, s.168.

KİŞLALI Ahmet Taner, “**Siyaset Bilimi**”, Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, Eskişehir-2004, s.127.

Mehmet Güneş, Doktora Tezi, “**Bir Siyasal Rejim Ve Demokrasi Uygulaması Olarak: Vesayetçi Demokrasi**”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara 2011

Makaleler

Akıllı SERKAN, “2007 Milletvekili Genel Seçimi Öncesinde Siyasi Parti Tüzüklerinin Üye Stratejileri Bağlamında Analiz”, **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1**, 2012

AKKOÇ ASLIHAN, “Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü Ve Toplumsal Arka Planı”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, 2014, ss.32-33.

ÇELİK DURSUN, “19. ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan”, **Bilgi-3**, Güz 1996

GENBERLİ RİZVAN, “Azerbaycan’da Bitmeyen Geçiş Süreci ve Medya Çıkmazı”, **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel Sayısı**, 2001, Cilt:7, Sayı:1, ss. 213-215.

GÖKÇE Ali Fuat, “Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi Ve Disiplin Algisi: Türkiye”, **Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi**, Sayı:9, Kasım-2013

GÖNENÇ Levent, “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:47, Sayı:14, ss.187-188.

HAYTOĞLU Ercan, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, 1997, s.46. Ali Fuat Gökçe

HÜSEYİNLİ Gabil, “Azerbaycan’da Siyasal Partiler ve Siyasal İlişkiler”, **Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel**, İlkbahar 2001, Cilt:7, Sayı:1, ss.161-163.

İNANÇ Hüsamettin , Selami Erdoğan ve b., “Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sosyo- Politik Nedenler”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:13, Ekim-2007

KARAKOÇ Rıfat, “1982 Anayasası’nın Siyasi Partilere İlişkin Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2013

KARAKURT Gökhan, “Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2016, Yıl:2

KÖKER Levent, “Vesayet-Şiddet-VesayetDöngüsünü Kırabilmek”, **Zaman Gazetesi**, 01 Temmuz 2010

MUSTAFAYEV Beşir, “20. Yüzyilin Başlarında Güney Kafkasya’da Ermeni İsyan ve Tedhiş Hareketleri”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2013 Güz (19

ÖNEN Ergun, “GeçmiştenGünümüze Özgürlük”, **İstanbulKültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1-2, 2002

SAĞIR Meral ,“Demos”un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi”ye”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:37, Sayı:3, Eylül-2004

Sakal Mustafa “Siyasal Karar Alma Sürecinde Yeralan Aktörler ve Roller”, **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:13, Sayı:1, 1998, s.214- 215.

SELÇUK Sami, “Cumhuriyet, Çağcil Demokrasi Ve Türkiye’nin Dönüşümü”, **BİLGESAM**, No:23, İstanbul-2013

ŞAHİN Köksal, “Azerbaycan’a Yönelik Demokrasi Eksenli Bir Analiz”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 38, Eylül-Ekim-2013, ss.10-11.

TUNÇ Hasan, “Demokrasi Türleri Ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**,Cilt:12, Sayı:1-2, 2008

USU Ali Resul, “Demokrasi, Otoriterlik, Uluslararası Politika: Entegre Bir Yaklaşım Arayışı”, **SAM**, No:10, Aralık 2014, ss. 8-9.

Tezler

ALATAŞ Ömer Faruk, , “Siyasi Partilerin Mali Yapısı ve Denetimi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul-2010, ss.23-24.

ERDOĞAN Didem, , “Anayasal Demokrasilerde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul-2014, s.24.

GÜNEŞ Mehmet, “Bir Siyasal Rejim Ve Demokrasi Uygulaması Olarak: Vesayetçi Demokrasi” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara 2011,

MECİDOV Cehun , “Azerbaycan’da Demokratikleşme Süreci Ve Siyasal Partiler: Çok Partili Hayata Geçiş” (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara-2008, ss.10-12.

OĞUZ Veysi, , “Türkiye’de Siyasal Partiler Çerçevesinde Politik Yozlaşma Ve Etik Sorunu”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Karaman -2011, ss.6-7.

VAROL Alaaddin, “Yasama Sürecinde Siyasi Partilerin Rolü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya-2011, s.13.

İnternet Kaynakları

ASLANLI Araz, “Devlet Başkanlığı Seçimi Öncesi Azerbaycan’daki Durum”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/106307> Erişim tarihi: (28.05.2017)

AKTAN Coşkun Can, “**Yeni Trendler, Global Gerçek Demokrasi**”, s.4. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-gercek/demokrasi.htm> Erişim tarihi: (19.03.2017)

BERSAY Kemal, “**Huntington ve Demokrasi**”, Temmuz-2006, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=38&makaleid=5093> Erişim tarihi: (29.03.2017)

DAĞ Mehmet, Orhan İrk, “Türkiye’de ve İngiltere’de Siyasal Partilerin Ortaya Çikişi”, **Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, No:2, 2012, s.42

Demokrasinin Temel İlkeleri”, <http://demokrasininseruveni.blogspot.com/p/demokrasinin-temel-ilkeleri.html> Erişim tarihi: (02.04.2017)

Demokrasinin ilkeleri nedir ? Demokrasinin ilkeleri hakkında bilgi
<http://hakkinda-bilgi-nedir.com/demokrasinin-ilkeleri-nedir+demokrasinin-ilkeleri-hakkinda-bilgi> Erişim tarihi: (12.04.2017)

ESEN Ahmet Turan, “**2013 Seçimleri Yaklaşırken Azerbaycan'da Muhalefet Partileri**”, 22 Haziran 2013,
<http://www.21yyte.org/arastirma/azerbaycan/2013/04/22/6963/2013-secimleri-yaklasirken-azerbaycanda-muhalefet-partileri> Erişim tarihi:(28.05.2017)

Gözler Kemal, “**Türk Anayasa Hukuku**”, Ekin Kitabevi, Bursa-2000, s.132, <http://www.anayasa.gen.tr/demokratikdevlet.htm> Erişim tarihi: (19.04.2017).

HASANOV Ali, Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası Ve Azerbaycan'ın Jeostratejik Çıkarları,
<http://az.strategiya.az/old/index.php?m=xeber&id=1033> Erişim tarihi: (22.05.2017)

Himmet <https://tr.wikipedia.org/wiki/Himmet> Erişim tarihi: (21.05.2017)

KAPANİ Münci , “**Siyaset Bilimine Giriş**”, Tarcan Matbaası, Ankara-2015, s.182.
https://issuu.com/eksikitaplar/docs/politika_bilimine_giris_os
Erişim tarihi: (01.05.2017)

KUTLUAY Hakan, “Demokrasinin Temel İlkeleri Nedir?”, 16 Kasım 2016, <https://www.makaleler.com/demokrasinin-temel-ilkeleri> Erişim tarihi: (14.04.2017)

KORKMAZ Elif, “**Demokrasi Kavramı ve Modern Demokrasi Kuramlarından Biri Olarak Müzakereci Demokrasi**”, ss. 365-366. <http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerV/609.pdf> Erişim tarihi: (09.03.2017)

Siyasi Partiler

https://oguzhanbasibuyuk.files.wordpress.com/2015/08/partiler-8_hafta.pdf Erişim tarihi: (11.05.2017)

Siyasi Partilerin yapısı <http://grnmz.blogcu.com/siyasi-partilerin-yapisi-turkiye-de-siyasal-partilerin/11569597> Erişim tarihi: (16.05.2017)

Siyasi Partilerin özellikleri <http://www.yardimcikaynaklar.com/siyasal-partilerin-zellikleri-yapi-ynnden-siyasi-partiler/> Erişim tarihi: (12.05.2017)

Siyasi Parti nedir ? https://tr.wikipedia.org/wiki/Siyasi_parti (05.05.2017)

Siyasi Partilerin doğuşu <http://www.nuveforum.net/1735-genel-kultur-s-s/70005-siyasal-partilerin-dogusu/> Erişim tarihi: (06.05.2014)

ŞAYİAN Gencay, “**Çağdaş Siyasal Sistemler**”, Sevinç Matbaası , Ankara-1981, ss.52-63.

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/680c2a09277b732_ek.pdf Erişim tarihi: Erişim tarihi :06.05.2017)

TURAN İler, “Parlamentoların Etkinliği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi”, http://www.tesev.org.tr/dosyalar/dl_siyasi_parlamento.php. Erişim tarihi: (20.05.2017)

TAN Mehmet, Yeter Çiçek, Hatike Koçar, “**Siyasi Partiler ve Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri**”, s.352. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107770> Erişim tarihi: (13.04.2017)

Vatandaşlık ve İnsan Hakları

<http://www.sosyalbilge.com/index.php/vatandaslik-ve-insan-haklari/484-demokrasinin-temel-ilkeleri> Erişim tarihi: (14.04.2017)

YÜCE Müge, “**Siyasetin Finansmanı Sorunu Ve Çözüm Önerileri**”, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siyasetinfinansmanisorunuvecozumonerileri.pdf> Erişim tarihi:(07.05.2017)